

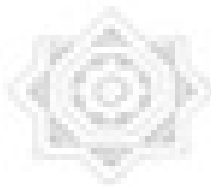

مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

أسوه محدثان

بیژن‌نامه علامه محمد باقر مجلسی

یوسف قزوینی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اسوه محدثان ويژه نامه زندگي علامه محمدباقر مجلسي (ره)

نويسنده:

يوسف قرباني

ناشر چاپي:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۰	اسوه محدثان ويژه نامه زندگي علامه محمدباقر مجلسي (ره)
۱۰	مشخصات كتاب
۱۰	اشاره
۱۲	ديباچه
۱۴	پيش گفتار
۱۵	فصل اول: ميلاد نور
۱۵	اشاره
۱۶	۱. خاندان مجلسي
۱۶	اشاره
۱۷	حافظ ابو نُعَيْمِ اصفهاني؛ نيای بزرگ علامه مجلسي
۱۸	كمال الدين درويش محمد اصفهاني؛ جد مادري علامه مجلسي اول
۱۹	ملا مقصود علي مجلسي
۱۹	۲. شهرت يافتن به مجلسي
۲۰	۳. علامه مجلسي اول (ملا محمدتقي اصفهاني)
۲۰	اشاره
۲۱	تصوف علامه محمدتقي مجلسي
۲۳	۴. فرزندان علامه مجلسي
۲۳	۵. تأليفات
۲۴	فصل دوم: زندگي علمي علامه مجلسي
۲۴	اشاره
۲۴	۱. آغاز تحصيل
۲۵	۲. استادان علامه مجلسي
۲۵	اشاره

۲۷	آقاحسین خوانساری
۲۷	میرزا عبدالله اصفهانی
۲۷	ملا محمد صالح مازندرانی
۲۸	ملا محمد محسن فیض کاشانی
۲۹	۳. شاگردان
۲۹	اشاره
۳۰	سید نعمت الله جزایری
۳۱	میر محمد صالح خاتون آبادی
۳۱	محقق اردبیلی
۳۱	میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی
۳۲	میر محمد حسین خاتون آبادی
۳۴	فصل سوم: آثار و نگاشته ها
۳۴	اشاره
۳۷	کتاب های فارسی
۳۸	کتاب های عربی
۳۸	اشاره
۳۸	بحار الانوار
۳۸	اشاره
۳۹	هدف از نگارش بحار الانوار
۴۱	فهرست بحار الانوار
۴۳	بحار الانوار از دید بزرگان
۴۳	کتاب خانه کوچک
۴۳	سرچشمه پایان ناپذیر
۴۳	کرامت
۴۴	کتابی جامع
۴۵	نقد و نظر

۴۷	..... علامه طباطبائی و بحارالانوار
۴۹	..... فصل چهارم: اندیشه ها و نوآوری های علامه مجلسی
۴۹	..... اشاره
۵۱	..... علامه مجلسی و فلسفه
۵۲	..... علامه مجلسی؛ اخباری میانه رو
۵۳	..... ضرورت حکومت
۵۴	..... ولایت فقیه
۵۶	..... وجوب نماز جمعه
۵۷	..... فصل پنجم: زندگی سیاسی و فرهنگی
۵۷	..... اشاره
۵۷	..... اوضاع سیاسی
۵۸	..... پادشاهان معاصر
۵۹	..... پست های دولتی
۵۹	..... اشاره
۵۹	..... امامت جمعه اصفهان
۶۱	..... شیخ الاسلامی اصفهان
۶۲	..... علامه مجلسی و صوفیه
۶۳	..... بت شکنی
۶۴	..... مبارزه با می گساری و منکرات
۶۵	..... رهنمود اداری
۶۶	..... نقد و نظر
۶۸	..... دیدگاه امام خمینی رحمه الله
۶۸	..... مسالمت علما با پادشاهان برای گسترش تشیع
۶۹	..... عالمان اسلام و رسالت کنترل زمام داران
۷۱	..... فصل ششم: علامه مجلسی از نگاه بزرگان
۷۵	..... فصل هفتم: ویژگی های اخلاقی علامه مجلسی

۷۵	اشاره
۷۵	برآوردن نیاز
۷۵	انجام آداب و مستحبات
۷۷	داشتن نیت جدایی
۷۷	پشتکار علمی
۷۹	اخلاق نیکو
۷۹	هیبت والا
۷۹	ارج نهادن به کتاب
۸۱	فصل هشتم: درگذشت و رحلت به جهان باقی
۸۳	فصل نهم: گزیده ادب فارسی
۸۳	اشاره
۸۳	اشعار
۹۰	نثر ادبی
۹۰	اشاره
۹۰	در دامان عفت
۹۳	گستره اندیشه
۹۴	ارمغان الهی
۹۶	اقیانوس فضیلت
۹۷	همراه با برنامه سازان
۹۷	اشاره
۹۷	پیشنهادهای کلی
۹۸	پیشنهادهای برنامه ای
۹۹	پرسش های مسابقه ای
۱۰۲	پرسش های مردمی
۱۰۲	پرسش های کارشناسی
۱۰۴	کتاب نامه

اسوه محدثان ويژه نامه زندگي علامه محمدباقر مجلسي (ره)

مشخصات كتاب

سرشناسه: قرباني، يوسف

عنوان و نام پديدآور: اسوه محدثان ويژه نامه زندگي علامه محمدباقر مجلسي (ره)/يوسف قرباني.

مشخصات نشر: قم: تهران: مركز پژوهشهاي اسلامي صدا و سيما، ۱۳۸۳.

مشخصات ظاهري: [۴]، ۷۸ ص.

فروست: مركز پژوهش هاي اسلامي صدا و سيما؛ ۷۸۴.

شابك: ۵۰۰۰ ريال: ۹۶۴-۸۶۰۶-۱۷-X

يادداشت: كتابنامه: ص. ۷۷ - ۷۸؛ همچنين به صورت زيرنويس.

موضوع: مجلسي، محمدباقر بن محمدتقي، ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق. -- سرگذشتنامه.

موضوع: مجتهدان و علما -- ايران -- سرگذشتنامه.

شناسه افزوده: صدا و سيماي جمهوري اسلامي ايران. مركز پژوهشهاي اسلامي

رده بندي كنگره: ۳/۵۵/۲۳/۴

رده بندي ديويي: ۲۹۷/۹۹۸

شماره كتابشناسي ملي: م ۸۵-۲۸۷۴۸

ص: ۱

اشاره

دبیاچه

دبیاچه

علامه محمد باقر مجلسی از عالمان و محدثان بزرگ جهان تشیع بود که با خدمات گهربارش، معارف مذهب اهل بیت (ع) را به جهان معرفی کرد.

ایشان با خوشه چینی از خرمن دانش استادان بلندمرتبه و با تلاش فراوان خویش، پله های کمال و ترقی را پیمود و دیری نپایید که خود بر کرسی تدریس نشست. در حلقه درس او، صدها جوینده دانش شرکت می جستند و از آبشخور معارف وی سیراب می گشتند. مهجور ماندن کلام عترت آخرین فرستاده خداوند در میان توده های جامعه، علامه را بر آن داشت تا به گردآوری و تدوین آن همت گمارد که نتیجه این تلاش و ابتکار او، فراهم آمدن صدها کتاب در موضوع های گوناگون حدیثی بود، در این میان، کتاب گران سنگ بحارالانوار، اقیانوسی ژرف و پرگوهر است که مشتاقان دانش تا همیشه می توانند گوهر مراد از آن بجویند.

علامه مجلسی، مرد دانش و پژوهش بود، ولی بسنده کردن به این دو عرصه را در پیشبرد اهداف خویش نمی پسندید. از این رو، با توجه به آموزه های امامان معصوم (ع)، پا به عرصه سیاست گذارد و با ورود به دستگاه های تصمیم گیرنده، کوشید در گسترش مذهب شیعه و تحقق

نسبی عدالت اجتماعی، نقش داشته باشد.

این نوشتار درصدد است زوایای گوناگون زندگی این عالم فرزانه را ترسیم کند و در الگودهی ارزشمند از فرزندگان به جامعه، پشتیبان برنامه سازان گرامی باشد.

در پایان، از کوشش های بی دریغ پژوهش گر ارجمند جناب حجت الاسلام یوسف قربانی در نگارش این مجموعه قدردانی می شود. امید است این پژوهش مورد استفاده برنامه سازان قرار گیرد.

اِنَّهٗ وَلِیُّ التَّوْفِیْقِ

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش‌گفتار

پیش‌گفتار

یادکرد دانشمندان راسخ در دین که از فروغ امامان هدایت یافتند و پای جای پای آن‌ها نهادند و به شیوه ایشان زیستند و جز از جام محبت آنان سر نکشیدند، پندی است برای بازماندگان و دل‌گرمی است برای آیندگان و نیز مددکار پیمودن راه کمال است برای سالکان و وسیله‌ای است برای زنده نگاه داشتن یاد پیشوایان دین.

مجموعه‌ای که پیش روی شما قرار دارد، گلگشتی است در زندگانی علمی و سیاسی و بررسی اندیشه‌های بزرگ مرد دین و دانش، مرزبان بیدار شریعت، علامه محمدباقر مجلسی است که از پرچم داران دین و دانش در تاریخ و فرهنگ ایران اسلامی به شمار می‌آید. روشن است که این قطره‌ای است از آن اقیانوس بی‌کران علم و فضیلت. اگرچه تاریخ، زوایای گوناگون زندگانی او را در صفحه‌های قطور خود پنهان کرده است، ولی با جستجو توانستیم گوشه‌های درخشانی از حیات او را ترسیم کنیم تا روشنگر را همان باشد.

فصل اول: میلاد نور

اشاره

فصل اول: میلاد نور

در آن روز نشناخته از سال ۱۰۳۷ ه. ق (۱) خانه دانشمند سترگ شیعی؛ علامه محمدتقی مجلسی در اصفهان، از به دنیا آمدن محمدباقر به خود بالید.

محمدباقر که سومین پسر خانواده بود، در پرتو آموزش های مادری عفیف، عابد و زاهد و پرورش روح پرور پدر دانشمندش رشد کرد. آقا احمد کرمانشاهی در کتاب مرآت الاحوال جهان نما با استناد به گفته برخی افراد مورد اعتماد، از ملا محمدتقی مجلسی نقل می کند:

شبى از شب ها پس از فراغ یافتن از تهجد و عبادت، حالتى برايم ايجاد شد كه از آن حالت فهميدم اگر در اين هنگام از خداوند درخواستى كنم، اجابت خواهد كرد. فكر كردم چه چيزى از امور دنيا و آخرت از درگاه خداوند متعال بخواهم كه ناگاه صدای گريه محمدباقر از گهواره اش برخاست. بى درنگ گفتم: پروردگارا! به حق محمد و آل محمد (ع) اين كودك را مروج دينت و ناشر احكام پيامبر بزرگت

۱- بیشتر تراجم نویسان، ولادت او را بدون روز و ماه آورده اند.

قرار ده و او رابه توفیقاتی بی پایان موفق گردان. (۱)

نویسنده پس از آن می افزاید که بی شک، کارهای خارق العاده ای که از علامه محمدباقر مجلسی سر می زد، از آثار این دعا بوده است. (۲)

۱. خاندان مجلسی

اشاره

۱. خاندان مجلسی

به یقین، خاندان مجلسی، یکی از درخشان ترین خاندان علمی و دینی پیرو مذهب امامیه است که در طول چهارده قرن حیات تاریخی اسلام پدیدار شده است. پدر و مادر، نیاکان، فرزندان، نوادگان پسری و دختری، دامادها و بستگان علامه محمدتقی مجلسی از آن زمان تا کنون در شمار مشهورترین دانشمندان اسلامی بوده اند. از میان این خانواده بزرگ علمی و دینی، مردان و زنان دانشمندی برخاسته اند که در هیچ یک از دودمان های بزرگ اسلامی و شیعی سابقه نداشته است. ده ها مجتهد جامع الشرایط، فقیه نامی و مؤلف و مصنف از جمع این دودمان به گسترش فرهنگ و معارف اسلامی همت گماشته و آثار پر باری را در رشته های گونه گونه دانش های عقلی، نقلی و ادبی، به فارسی و عربی آفریده اند.

ارجمندی این خاندان افزون بر دانشوری آنان بدین دلیل است که ایشان از پیشتازان و اثرگذارترین افراد در گسترش شگرف مذهب

۱- مرآت الاحوال، ص ۱۱۳.

۲- مرآت الاحوال، ص ۱۱۳.

امامیه پس از ظهور حکومت صفوی در ایران به شمار می آیند. اینک بر آنیم تا با یاد کرد زندگانی برخی از دانش پژوهان این خاندان به ویژه علامه محمد باقر مجلسی، افق های گسترده ای از زندگی پربرکت و باشوکت آنان را پیش چشمتان بکشاییم.

حافظ ابو نَعِیم اصفهانی؛ نیای بزرگ علامه مجلسی

حافظ ابو نَعِیم اصفهانی؛ نیای بزرگ علامه مجلسی

ابونعیم اصفهانی از دانشمندان سترگ و بنام جهان اسلام است که همه فرقه های اسلامی، او را به بزرگی و بزرگواری ستوده اند. علامه مجلسی اول در اجازه طولانی که به فرزند بزرگوارش، علامه مجلسی دوم داده، حافظ ابونعیم احمد پسر عبدالله اصفهانی، نویسنده کتاب حلیه الاولیا را جد خود دانسته است. (۱)

میرزا عبدالله اصفهانی در کتاب ریاض العلماء در شرح حال وی می گوید:

حافظ ابونعیم، جد اعلای مولی محمدتقی مجلسی و نیز جد اعلای استاد استناد، علامه محمدباقر مجلسی است که خدا روان شان را پاک گرداند. (۲)

برخی از دست نوشته های او بدین قرار است:

۱. اربعین (در حالات حضرت مهدی آل محمد عیج الله تعالی فرجه الشریف)؛

۲. تاریخ اصفهان (اخبار اصفهان)؛

۱- مفاخر اسلام، ج ۸، ص ۹، برگرفته از: یادنامه شیخ طوسی، نشر دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد، ج ۲، ص ۱۳۴.

۲- فیض قدسی، ص ۱۸۱، برگرفته از: ریاض العلماء.

۳. حلیه الاولیاء (به گفته حاج شیخ عباس قمی از قول ابن خلکان، این کتاب از بهترین کتاب هاست).

کمال الدین درویش محمد اصفهانی؛ جد مادری علامه مجلسی اول

کمال الدین درویش محمد اصفهانی؛ جد مادری علامه مجلسی اول

کمال الدین درویش محمد، جد مادری علامه محمد تقی مجلسی (۱) نخستین دانشمندی است که احادیث اهل بیت (ع) را در زمان حکومت صفوی در ایران نشر داد. وی از شاگردان دانشمند الهی، شهید ثانی بوده است. (۲)

علامه مجلسی در اجازه هایی که به شاگردانش داده است، از جد مادری پدرش، کمال الدین درویش محمد هم روایت می کند و او را با چنین وصف هایی می ستاید:

... مولانا، دانشمند پاک سرشت، کمال الدین درویش محمد اصفهانی، جد مادری پدرم که برای اولین بار حدیث شیعه امامیه را در اصفهان نشر داد... (۳)

مرحوم محدث نوری در کتاب فیض قدسی از کتاب مناقب الفضلاء نوشته میر محمد حسین خاتون آبادی، دخترزاده علامه مجلسی نقل می کند:

مادر مولی محمد تقی، دختر مولی کمال الدین است و مولی کمال الدین، انسانی عابد و پارسا بود. او در نظر مدفون گردید و بارگاهش معروف است. (۴)

۱- مرآت الاحوال ص ۹۹؛ فیض قدسی، ص ۱۷۹.

۲- مرآت الاحوال ص ۹۹؛ فیض قدسی، ص ۱۷۹.

۳- مفاخر اسلام، ج ۸، ص ۲۴، برگرفته از: سید احمد حسینی اشکوری، اجازات الحدیث.

۴- فیض قدسی، ص ۱۷۹.

ملا مقصود علی مجلسی

ملا مقصود علی مجلسی

ملا مقصود علی، پدر بزرگوار علامه محمدتقی مجلسی و جد بزرگوار علامه محمدباقر مجلسی است. آقا احمد بهبهانی کرمانشاهی در کتاب مرآت الاحوال جهان نما و محدث نوری به نقل از او در فیض قدسی نوشته است:

ملا مقصود علی، مردی روشن بین، پارسا، ترویج کننده مذهب تشیع و جامع کمالات بود و در مجلس آرای، دومی نداشت. او را ابیاتی بدیع و خوشایند است. همسر مولی مقصود علی؛ یعنی مادر مولی محمدتقی، زنی پارسا، عارفه و صالحه بود. (۱)

۲. شهرت یافتن به مجلسی

۲. شهرت یافتن به مجلسی

تاریخ نگاران درباره دلیل مشهور شدن این خاندان به «مجلسی» همدستان نیستند و هشت نظر در این باره بیان شده است. (۲) نخستین فرد از این خاندان که به مجلسی شهرت یافت، ملا مقصود علی بود. مرآت الاحوال جهان نما و فیض قدسی در شرح حال ملا مقصود علی چنین نوشته اند:

[مقصود علی] به سبب حسن محاضرت و خوش مجلس بودن، «مجلسی» نامیده شد و بدان تخلص می ورزید. در نتیجه، مجلسی، لقبی برای این خاندان بزرگوار و شریف گردید. (۳)

۱- مرآت الاحوال، ص ۱۰۰؛ فیض قدسی، ص ۱۷۶.

۲- زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۱، ص ۷۳.

۳- مرآت الاحوال، ص ۱۰۰؛ فیض قدسی، ص ۱۷۶.

به نظر می آید همین نظر درباره شهرت یافتن این خاندان بلندآوازه به «مجلسی» درست باشد و نظریه های دیگر مانند این که شاه تهماسب چنین لقبی را به ملا مقصود علی داده، ناپذیرفتنی است. (۱)

از تاریخ ولادت و وفات ملا مقصود علی و آرامگاه وی، اطلاعی در دست نیست. بنا بر یک احتمال، وی در نجف اشرف به خاک سپرده شده است. (۲)

۳. علامه مجلسی اول (ملا محمدتقی اصفهانی)

اشاره

۳. علامه مجلسی اول (ملا محمدتقی اصفهانی)

ملا محمدتقی مجلسی اصفهانی مشهور به مجلسی اول، پدر بزرگوار علامه محمدباقر مجلسی و از دانشمندان بزرگ شیعه عصر صفوی است. وی در سال ۱۰۰۳ یا ۱۰۰۴ ه. ق در اصفهان دیده به جهان گشود و در سال ۱۰۷۰ ه. ق در همان جا از دار فانی رخت بربست.

او بزرگ مردی بود که با همت بلند و نوشته های گران قدر خویش توانست به مذهب تشیع، رونقی ویژه بخشد.

اگر از این دانشمند سترگ هیچ اثری از علم و فضیلت و کتاب های سودمند و تربیت شاگردان نامور باقی نمی ماند جز پرورش و آموزش

۱- زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۱، ص ۷۴.

۲- زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۱، ص ۳۵۷.

فرزانه ای هم چون علامه محمدباقر مجلسی در دامان وی؛ برای شناخت مقام علمی و معنوی آن بزرگوار کافی بود.

محدث نوری در فیض قدسی درباره مقام مجلسی اول چنین می نویسد:

محمدتقی فرزند مقصود علی، ملقب به مجلسی، یگانه دوران و نادره روزگار خویش است. در بزرگواری، وثاقت، امانت، بلندمرتبگی و تخصص در علوم، بلندآوازه تر از آن است که بیان گردد و والاتر از آن که عبارت، گویای شأنش باشد. وی پارساترین، پرهیزگارترین و پرستنده ترین فرد روزگار خویش بوده است. فیض وجودش در امور دینی و دنیایی بیشتر عام و خاص عصر خویش را شامل گردیده و روایات ائمه معصومین (ع) را در اصفهان منتشر ساخته است. خداوند وی را جزای نیکو بخشید. (۱)

تصوف علامه محمدتقی مجلسی

یکی از مسایل جنجالی درباره زندگانی علامه مجلسی اول، گرایش وی به تصوف یا دست کم ریاضت شرعی بوده است.

باید دانست اگر مقصود از تصوف، زهد و پارسایی و ریاضت شرعی و تصفیه باطن باشد، چنین کاری وظیفه همه مسلمانان است. بنابراین، همه بزرگان دین، عارف و صوفی واقعی اند. در مقابل، اگر مراد از تصوف، دکان داری، مراد و مریدبازی، داشتن باورهای خلاف شرع، لا ابالی گری، انجام دادن کارهای نامشروع و حضور در جلسه های

رقص و سماع و... است، باید گفت که همه علمای اسلام به ویژه بزرگان شیعه با این گونه صوفی گری مخالفت ورزیده اند. هیچ یک از آنان، منکر ریاضت شرعی، به دست آوردن کمال نفسانی، دوری عاقلانه و عارفانه از دنیا، عبادت و اعتکاف نبوده اند، بلکه از کارهایی دوری می کردند که اسلام را به گونه ای دین منفعل جلوه دهد.

در این میان، علامه محمد تقی مجلسی که می کوشید دین را به بهترین شیوه معرفی کند، با قشرهای گوناگون از جمله صوفیه معاشرت داشت. در آن دوران، صوفیه از شهرت و محبوبیتی ویژه در میان مردم ایران برخوردار بود.

علامه پس از پایان دانش اندوزی در اصفهان، راهی نجف اشرف شد. وی در آن جا به ریاضت، عبادت و خودسازی پرداخت و سال ها در محضر شیخ بهایی که او نیز متهم به صوفی گری بود، دانش آموخت. برخی مخالفان علامه به دلیل دانش آموزی نزد شیخ بهایی، او را به صوفی گری متهم می کردند. علامه محمد باقر مجلسی در دفاع از پدر بسیار کوشید تا ساحت مقدس وی را از جنبه های منفی این نسبت تبرئه سازد. وی در رساله اعتقادات چنین می نگارد:

مبادا پدرم را صوفی پندارید؛ چه او با سخنان امامان آشنا بود و چنین کسی صوفی نیست. وی مردی پارسا بود. در آغاز کار، چنین پارسایی را تصوف می نامید تا صوفیان را به خود نزدیک کند و از او نگریزند و آنان را از سخنان بیهوده و رفتارهای نکوهیده بازدارد. این بود که بسیاری از آنان را هدایت کرد و در آخر عمرش چون دید جمعی از آنان دشمن خدایند، از هدایت شان مأیوس شد و بیزاری

خود را از آنان اظهار کرد. من به روش پدرم از هر کس دیگری آشناترم و نوشته های او در این موضوع نزد من موجود است. (۱)

۴. فرزندان علامه مجلسی

۴. فرزندان علامه مجلسی

علامه مجلسی پنج دختر و پنج پسر داشته است. پسران وی، دانشمندان ستوده خصال بودند و دختران وی نیز به همسری دانشمندان بزرگواری در آمدند.

۵. تألیفات

۵. تألیفات

آثار قلمی فراوانی از علامه محمد تقی مجلسی به یادگار مانده است که برخی از آن ها بدین قرار است: شرح زیارت جامعه کبیره و شرح من لا یحضره الفقیه به زبان فارسی و روضه المتقین به زبان عربی.

۱- زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۲، ص ۳۶۳، برگرفته از: رساله اعتقادات علامه مجلسی.

فصل دوم: زندگی علمی علامه مجلسی

اشاره

فصل دوم: زندگی علمی علامه مجلسی

زیر فصل ها

۱. آغاز تحصیل

۲. استادان علامه مجلسی

۳. شاگردان

۱. آغاز تحصیل

۱. آغاز تحصیل

علامه محمد باقر مجلسی از همان اوان کودکی در پرتو آموزش و توجه ویژه پدر دانشمندش و استعداد سرشار و پشتکار خود توانست در اندک زمانی، مراحل آغازین تحصیل را بییماید. در جوانی و در زمان مرجعیت پدر بزرگوارش نیز به همراه برادران بزرگ ترش، عزیزالله و عبدالله که سرگرم فراگیری علوم دینی بودند، خوش درخشید. به همین دلیل، برخی بزرگان، آینده درخشانی را برایش پیش بینی می کردند.

وی پس از دانش اندوزی در رشته های گونه گون عقلی و نقلی، به علم حدیث و آثار اهل بیت عصمت و طهارت (ع) دل بست و اندیشه خود را در آن متمرکز ساخت. سرانجام در این علم شریف به جایی رسید که توانست تحولی شگرف در آن بیافریند و همین کار، نامش را جاودانه ساخت.

از مراحل دانش اندوزی علامه، گزارش چندانی به دست ما نرسیده است، ولی می توان دریافت که وی با شاخه های گوناگون علوم یا دست کم دانش های مربوط به دین آشنایی داشته است. علامه مجلسی در آغاز

بحار الانوار، دوران تکامل علمی خود را این گونه بازگو می کند:

من در ابتدای جوانی به فراگیری همه گونه های دانش، عشق می ورزیدم و شیفته به دست آوردن میوه های درخت علم بودم. به فضل خدا، به بوستان های علم راه یافتم و بر دانش هایی درست و نادرست وقوف پیدا کردم تا آن که آستینی پر بار از میوه های گوناگون و دامنی پر از گل هایی رنگارنگ فراهم ساختم. از هر آبشخوری، جرعه ای سیراب کننده نوشیدم و از هر خرمنی، خوشه ای بی نیاز کننده برگرفتم. آن گاه به نتایج و غایات این دانش ها اندیشیدم... و سرانجام به فضل و الهام خدا، دانستم که زلال علم اگر از چشمه سار پاک وحی به دست نیاید، سیراب نمی کند و حکمتی که برخاسته از ناموس دین نباشد، گوارا نیست. (۱)

۲. استادان علامه مجلسی

اشاره

۲. استادان علامه مجلسی

به یقین، استاد در تربیت و بالندگی شاگرد، نقش مهمی دارد. پیوند نزدیک میان شاگرد و استاد زمینه پیشرفت شاگرد را فراهم می سازد. اگر شاگرد، مستعد باشد؛ راه رسیدن به هدف، هموارتر خواهد شد. در این میان، هر قدر استاد دل سوزتر باشد و رابطه صمیمانه تری با شاگردش برقرار سازد، به همان اندازه، شاگرد نیز برای پیمودن مراحل دانش اندوزی آماده تر خواهد شد. بیشتر کسانی که قله های رفیع دانش را فتح کرده اند، افزون بر داشتن استعداد و پشتکار ویژه، از خرمن دانش استادان بلندمرتبه، خوشه برچیده اند. علامه مجلسی نیز در دوران تحصیل چنین بود: هم خود دارای استعداد و پشتکار ویژه ای بود و هم استادان دل سوز و بزرگواری داشت.

۱- بحار الانوار، ج ۱، ص ۲، برگرفته از: زندگی علامه مجلسی، ص ۱۵.

هم چنان که اشاره شد، از مراحل دانش اندوزی علامه مجلسی، گزارش چندانی در دست نیست. نویسنده ریاض العلماء که از شاگردان علامه است، در شرح حال وی گفته است که علوم عقلی را نزد آقا حسین خوانساری و علوم نقلی را نزد پدرش، فراگرفت. (۱) خود وی در نوشته هایش جز پدرش، استاد دیگری نام نبرده است. البته از گفته های علامه پیداست که استاد دیگری نیز داشته است. به هر حال، یقین داریم که از محضر پدرش، بیشترین بهره علمی را برده است. علامه در اجازه های خویش، از دانشمندان زیادی نام می برد، ولی نمی دانیم که استادان اجازه وی، استادان درسی او هم بوده اند یا نه؛ زیرا اجازه گرفتن به هیچ روی نمی تواند نشانه وجود رابطه آموزشی میان اجازه دهنده و اجازه گیرنده باشد.

محدث نامی شیعه، میرزا حسین نوری در کتاب فیض قدسی، شمار استادان علامه مجلسی را به ۱۸ نفر رسانده است. سید مصلح الدین مهدوی نویسنده زندگی نامه علامه مجلسی نیز از ۲۷ تن به عنوان استادان و مشایخ اجازه علامه مجلسی نام برده است. هم چنین پژوهشگر محترم، علی دوانی، نگارنده کتاب مفاخر اسلام، نام ۲۰ تن از دانشمندان را در شمار استادان اجازه و استادان علمی وی آورده است. چون شناخت این استادان و دانشمندان بزرگ سبب آشنایی بیشتر ما با علامه مجلسی

خواهد شد، به طور گذرا، برگ هایی از زندگانی برخی از آن بزرگان را ورق می زنیم. پیش تر در فصل مربوط به خاندان مجلسی، برخی از جنبه های شخصیتی بزرگ ترین استاد علامه مجلسی یعنی پدر بزرگوارش را آورده ایم.

آقا حسین خوانساری

وی در دانش فلسفه، کلام و فقه، استاد بوده و در بیشتر این شاخه ها، آثار گران بهایی به یادگار گذاشته است. وی پناهگاه فقیران و مستمندان بود و در برآوردن نیاز آنان از هیچ کوششی فروگذار نمی کرد. آقا حسین خوانساری، شاگردان بسیاری را پرورش داده است.

میرزا عبدالله اصفهانی

شاگرد بزرگ علامه مجلسی، از او به عنوان استاد علامه مجلسی در علوم عقلی یاد می کند. (۱) برخی از آثار پربار وی بدین قرار است: مشارق الشموس در علم فقه و حاشیه شروح اشارات ابو علی سینا در علم فلسفه. (۲)

ملا محمد صالح مازندرانی

وی شاگرد علامه مجلسی اول و داماد او بوده است. ملا محمد صالح، دانشمندی پارسا بود و دقت نظر بسیار داشت. اخلاق بزرگ منشانه و فضایل پسندیده از ویژگی هایش بود. ملا محمد صالح

۱- ریاض العلماء، ج ۵، ص ۳۹.

۲- مفاخر اسلام، ج ۸، صص ۱۰۰ - ۱۱۰.

در نهایت فقر و تنگ دستی به فراگیری دانش می پرداخت. از وی نقل کرده اند که:

من از طرف خداوند، حجتی برای طلاب (در میان طلاب) هستم؛ زیرا کسی فقیرتر از من نبود و برهه ای از روزگار چنان بر من گذشت که توانایی تهیه نوری جز نور چراغ طهارت خانه را نداشتم. در کند ذهنی و کم حافظگی کسی بدتر از من نبود، به گونه ای که راه خانه ام را گم می کردم و اسامی فرزندانم را فراموش می کردم. پس از گذشت سی سال از عمرم، شروع به یادگیری حروف الفبا نمودم و آن قدر سعی و کوشش خویش را به کار بستم تا خداوند آن چه را اکنون قسمتم نموده، بر من ببخشد. (۱)

یکی از آثار گران قدر او، شرح وی بر اصول کافی است که بهترین شرح اصول کافی به شمار می رود.

ملا محمد محسن فیض کاشانی

از جمله دانشمندان بزرگی که نام او در شمار استادان علامه مجلسی آمده، مرحوم ملا محمد محسن مشهور به فیض کاشانی است. وی در علوم گوناگون اسلامی نظیر: فقه، تفسیر، فلسفه، حدیث، اخلاق و عرفان به درجه های بالای علمی رسید. از جمله آثار وی به این موارد می توان اشاره کرد: صافی در تفسیر قرآن، اصول المعارف در علم فلسفه و عرفان، وافی در علم حدیث، مفاتیح الشرایع در علم فقه، محجه البیضاء تهذیب کتاب احیاء العلوم غزالی در علم اخلاق و دیوان اشعار.

از دیگر استادان علامه مجلسی می توان از این دانشمندان یاد کرد:

شیخ حر عاملی؛ حدیث شناس معروف، ملامحمد طاهر قمی، سید علی خان مدنی؛ شارح معروف صحیفه سجادیه میرزا رفیع الدین طباطبایی نایینی؛ متکلم و حکیم بزرگ.

۳. شاگردان

اشاره

۳. شاگردان

علامه مجلسی پس از دانش اندوزی در رشته های گونه گون دانش، بر مسند تدریس تکیه زد و مشهورترین استاد حوزه اصفهان نام گرفت. انبوه دست نوشته های گران سنگ هم چون: بحارالانوار، مرآت العقول و ملاذ الاخیار و گونه گونی آن ها، علامه مجلسی را در سراسر ایران و حتی در بیرون از مرزها مانند: عراق، هند و کشورهای ساحلی خلیج فارس، بلند آوازه ساخت. به همین دلیل، دانش پژوهان بسیاری از گوشه و کنار ایران و کشورهای منطقه برای شرکت در درس علامه و خوشه چینی از خرمن دانش وی و گرفتن اجازه از او به سوی اصفهان می شتافتند.

توجه ویژه علامه به پرورش شاگرد، نگاشته های گران قدر و پر بار، بیان فصیح و رسا، تسلط کامل بر احادیث و روایات و رجال حدیث، نفوذ و اقتدار وی در منصب شیخ الاسلامی و منسوب بودن به خاندانی اصیل و ریشه دار، او را به مشهورترین چهره علمی اصفهان در نیمه دوم سده یازدهم و آغاز سده دوازدهم بدل کرد.

در آن دوران، استادان نام آوری در علوم عقلی و نقلی، فقه، اصول فقه، حدیث، تفسیر و رجال به تدریس می پرداختند که برخی، استادان

علامه مجلسی و بعضی از هم عصران وی و گروهی از شاگردانش بودند. با این حال، از نظر جذب شاگرد و تدریس پیوسته، پشتکار شبانه روزی، بردباری و توان مندی علمی، هیچ یک به پای علامه مجلسی نمی رسیدند. مجلس درس علامه از نظر محتوای علمی، چگونگی بیان و تدریس و شمار افرادی که در آن حضور می یافتند، در شهر بزرگ اصفهان در میان انبوه دانشمندان بنام آن عصر، مشهور همگان بود. (۱)

میرزاعبدالله اصفهانی، شاگرد علامه در کتاب ریاض العلماء می نویسد:

«شاگردان وی به هزار نفر بالغ می گردید». (۲)

شاگرد دیگرش، سید نعمت الله جزایری نیز شمار شاگردان وی را بیش از هزار نفر دانسته است. (۳)

اینک با شاگردان علامه مجلسی آشنا می شویم.

سید نعمت الله جزایری

وی از مشهورترین شاگردان علامه مجلسی و زبده ترین آنان است. او از کودکی به دانش آموزی علاقه مند بود و در این راه، هر گونه خستگی را به جان می خرید. سید در خدمت دانشمندان ربانی اصفهان، دانش اندوزی کرد و از میان علمای فرهیخته، شیفته محمداقبر مجلسی شد.

کتاب های انوار نعمانیه، زهرالربیع، نورمبین در قصه های پیامبران و

۱- مفاخر اسلام، ج ۸، ص ۳۵۸.

۲- فیض قدسی، ص ۱۴۷، برگرفته از: ریاض العلماء.

۳- انوار نعمانیه، ج ۳، ص ۳۶۲؛ علامه مجلسی، ص ۱۳۲؛ فیض قدسی، ص ۱۴۷.

کشف الاسرار در شرح استبصار از آثار اوست.

میرمحمد صالح خاتون آبادی

از دیگر شاگردان علامه مجلسی و زبده ترین آنان، میرمحمد صالح خاتون آبادی است. وی داماد علامه مجلسی بوده و به گفته خودش، ۳۰ سال از محضر این استاد دانشمند، بهره جسته است.

از آثار اوست: شرح استبصار، تفسیر سوره های حمد و توحید و روادع النفوس در علم اخلاق.

محقق اردبیلی

حاج محمد بن علی اردبیلی از شاگردان زبده علامه مجلسی و یکی از دانشمندان مقیم نجف اشرف و کربلای معلی در نیمه دوم سده یازدهم هجری است. وی در اواخر سده یازدهم هجری هم زمان با روزگار شهرت و اقتدار علامه مجلسی، به اصفهان آمد و ده سال از خرمن دانش علامه مجلسی و دیگر دانشمندان اصفهان، خوشه چید. سپس به کربلا برگشت و در همان جا به دیار باقی شتافت.

مهم ترین اثر علمی او جامع الروات است که ۲۵ سال به نگارش آن همت گمارد. به گفته صاحب نظران، جامع الروات، کتابی بسیار سودمند و بی نظیر در حدیث شناسی به شمار می رود.

میرزاعبدالله تبریزی اصفهانی

میرزاعبدالله تبریزی از نامی ترین شاگردان علامه مجلسی است که به دلیل اقامت طولانی در اصفهان برای دانش اندوزی از محضر علامه مجلسی و دیگر دانشمندان آن دیار، به اصفهانی مشهور شده است.

حاج میرزا حسین نوری در فیض قدسی از وی به عنوان شاگرد علامه مجلسی یاد می کند و چنین می نویسد:

دانشمند متبحر، منتقد توانا، کارآموده بینا، کسی که در آگاهی از احوال علما و تألیفاتشان چون او نظیر و مانندی دیده نشده است. او هنگامی که برای مراسم حج به خانه خدا مشرف شد، بین او و شریف مکه منافرتی پدید آمد. از این رو، به قسطنطنیه سفر کرد و به سلطان [عثمانی] آروی آورد، تا آن که شریف مکه به دست سلطان عزل شد و دیگری را جای وی منصوب نمود. وی از آن هنگام به نام «افندی» مشهور گشت. (۱)

از آثار معروف وی، کتاب ریاض العلماء است که در شرح حال دانشمندان و رجال شیعه و سنی نگاشته است.

وی از علامه مجلسی به استاد استناد تعبیر می کند؛ (۲) یعنی استناد او در دانش و تألیفات و تصنیفات به اوست و به دیگر سخن، هرچه دارد، از اوست.

میرمحمدحسین خاتون آبادی

میرمحمدحسین خاتون آبادی، فرزند دانشمند گران مایه، میرمحمدصالح خاتون آبادی، نوه دختری علامه مجلسی و از شاگردان اوست.

۱- فیض قدسی، ص ۱۵۰.

۲- ریاض العلماء، ج ۵، ص ۴۰۷.

درباره قوت نفس او گفته اند:

نادرشاه در اوایل فرمانروایی اش، بر کشتار رومی ها پافشاری می ورزید. او بر این باور بود که آن ها کافرند؛ پس باید خوار و ذلیل شان کرد و اموال آن ها را به یغما برد. به همین دلیل، از عالمان دینی استفتا می کرد. هنگامی که به اصفهان وارد شد، در این باب، از سیدمحمدحسین خاتون آبادی استفتا کرد. چون سیدمحمدحسین در این امر به عدم جواز قایل بود، طبق رأی و فکر خود به نادر جواب داد. این امر بر شاه گران آمد. چون سید چنین دید، به نادر اعتراض کرد و گفت: اگر این فتوا بر تو گران است، ما برخلاف حق فتوا نمی دهیم، بلکه از تحت فرمانروایی ات خارج می شویم و به شهر دیگری می رویم. نادر با تمام خشونت، سخن او را تحمل کرد و پاسخ نداد. (۱)

میرمحمدحسین خاتون آبادی هنگام حمله محمود افغان به اصفهان، سختی های زیادی را تحمل کرد، چنان که افغانان، او را گرفتند، شکنجه کردند و چندان بر وی زدند تا اموالش را از وی بستانند. (۲)

۱- فیض قدسی، ص ۲۴۵، برگرفته از: امل الامل، ص ۱۲۵ به بعد.

۲- فیض قدسی، ص ۲۴۵، برگرفته از: امل الامل، ص ۱۲۵ به بعد.

فصل سوم: آثار و نگاه‌ها

اشاره

فصل سوم: آثار و نگاه‌ها

نام علامه محمدباقر مجلسی در میان نویسندگان و ستارگان بلندمرتبه علوم شیعه، رنگی جاودانه یافته است. بلند مرتبگی نام او افزون بر مقام علمی و جامعیت و مرجعیتش، بیشتر به دلیل دست نوشته های فراوان اوست. علامه با وجود فعالیت های اجتماعی و پست های رسمی که بر عهده داشت، در شمار دانشمندان کثیر التالیف شیعه قرار گرفته و بسیاری از نگاه‌ها هایش اعجاب انگیز خواننده شده است. آثار او اعم از فارسی و عربی تاکنون مورد استفاده دانشمندان مسلمان و دیگران بوده است.

محدث نوری می گوید:

یکی از اساتید بزرگ، از قول علامه بحرالعلوم طباطبایی برایم نقل کرده است که وی آرزو داشت تمامی نوشته هایش در دیوان عمل علامه مجلسی درج شود و در عوض، فقط یکی از کتاب های فارسی ایشان که ترجمه متون اخبار و روایات است و هم چون قرآن مجید در همه جا منتشر گردیده، در نامه عمل او نوشته شود....

چرا چنین آرزویی نداشته باشد، در حالی که روزی و ساعتی از شب و روز به خصوص در ایام متبرکه و اماکن مشرفه نیست مگر آن که هزاران هزار عابد و گروهی از صالحان و پارسایان، نیایشگر و

مناجات کننده، زایر و آن کس که به تعقیبات نماز مشغول است، و فریادگر و گریان، به ریسمان تألیفات او چنگ زده اند و به وسیله آن چه او نگاشته است، متوسلند و از توشه او بهره مند می شوند و به زیور آن آراسته اند و از روشنی های آن برمی گیرند. در روایات صحیحه آمده است: چنین فردی] با نوشتن کتاب هایش [با کسانی شریک خواهد بود که از آن کتاب ها استفاده می کنند و به فیوضاتی دست می یابند و از آن چه خداوند به آن ها عنایت کرده است، بهره مند می شوند. کمتر جایی است که در رثای امام حسین (ع) مجلسی برگزار گردد و او را بهره و نصیبی از آن نباشد. (۱)

نوشته های علامه مجلسی چنان مشهور بوده و به گونه ای مورد پذیرش عامه مردم قرار گرفته است که برخی کتاب های او هنوز در بیشتر خانه های مردم ایران، افغانستان، پاکستان، هندوستان، عراق و کشورهای خلیج فارس وجود دارد و مرد و زن شیعه با اشتیاق تمام از آن ها بهره می گیرند.

آقا احمد بهبهانی در مرآت الاحوال می نویسد:

مصنفات آن عالی درجات (علامه مجلسی) به حدی مقبول طبع ها شده و به درجه اشتهار رسیده است که از بلاد کفر و اسلام جایی نخواهد بود که از آن ها خالی باشد. از جمعی از ثقات شنیدم که در ازمنه سابقه، کشتی ای توفانی شد و مردمان آن کشتی بعد از رنج و محنت بسیار در جزیره ای از جزایر افتادند که اصلاً از اسلام در آن اثری نبود. چون به کناره آمدند، در خانه شخصی مهمان شدند. هنگام

صحبت معلوم کردند (معلوم شد) که آن مرد مسلمان است. به او گفتند با وجود آن که این قریه دارالکفر است و از اسلام در آن نشانی نیست و تو نیز به شهر مسلمانان نرفته ای، باعث اسلام تو چیست؟ آن شخص به خانه رفته، کتاب حق الیقین مرحوم آخوند (علامه مجلسی) را آورد و گفت: من و قبيله من به شرافت و ارشاد این کتاب به درجه اسلام رسیدیم. (۱)

بیشتر نوشته های علامه در زمینه اخبار و روایات معصومین (ع) است، ولی با بررسی دقیق تر باید وی را فقیهی اصولی، محدثی اخباری، مهندسی ریاضی، واعظی مطلع و متکلمی زبردست، دارای علوم غریبه و فن های نادره با ذوقی سرشار و قریحه ای سیال دید.

کتاب های علامه مجلسی به فارسی و عربی حدود ۱۵۹ عنوان است که اگر همه آن ها به سبک جدید چاپ شود، بیش از خواهد شد. اگر مدت زمان آفرینش این آثار پربار را با توجه به تدریس، مرجعیت، مسئولیت های اجرایی و مسافرت های آن رادمرد علم و دین بسنجیم، درمی یابیم که این همه موفقیت تنها با عنایت الهی امکان پذیر است و بس.

اینک برخی کتاب های معروف فارسی و عربی این دانشمند پرکار شیعی را می آوریم:

کتاب های فارسی

کتاب های فارسی

۱. حیات القلوب: در سه جلد نگاشته شده است و از دست نوشته های مشهور وی به شمار می آید. جلد اول، تاریخ انبیا؛ جلد دوم، تاریخ زندگی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و جلد سوم، زندگانی اهل بیت (ع) و تاریخ خلفا را در بر می گیرد. در حقیقت، این کتاب گزیده ترجمه ای از جلد های پنجم، ششم و هفتم بحار الانوار (چاپ قدیم ۲۵ جلدی) است.

۲. عین الحیات: شرح وصیت حضرت پیامبر صلی الله علیه و آله به ابوذر غفاری

۳. جلاء العیون: تاریخ چهارده معصوم (ع).

۴. زاد المعاد: درباره اعمال ماه ها و زیارت هاست. این کتاب پیش از انتشار کتاب مفاتیح الجنان مرحوم حاج شیخ عباس قمی، یکی از معروف ترین کتاب های دعا و زیارت به شمار می رفت.

۵. حلیه المتقین: یکی از بهترین کتاب های دینی در آداب زندگی فردی و اجتماعی است که هنوز نیز مورد توجه خانواده های با ایمان ایرانی است.

۶. حق الیقین: در اصول اعتقادات.

کتاب های عربی

اشاره

کتاب های عربی

۱. بحارالانوار: مشهورترین و پربارترین اثر علامه مجلسی است که جداگانه درباره آن بحث خواهیم کرد.

۲. مرآت العقول فی شرح اخبار آل الرسول (ع): شرح اصول و فروع کافی است که آن را با توجه به شرح اصول کافی ملاصدرای شیرازی و شرح اصول ملاصالح مازندرانی و دیگران نگاشته است و بهترین و مهم ترین اثر وی و بهترین شرح کافی به شمار می رود.

۳. ملاذ الاخیار: شرح تهذیب الاخبار شیخ طوسی در سه جلد است که آن را از بهترین شرح های تهذیب الاخبار یاد کرده اند.

۴. رساله اعتقادات: این کتاب به اعتقادات مجلسی معروف بوده و آن را در یک شب نگاشته است. وی در بخشی از این کتاب، در برابر متهم کردن پدر بزرگوارش به تصوف، از وی دفاع می کند.

بحارالانوار

اشاره

بحارالانوار

بحارالانوار که در صدر نوشته های علامه مجلسی قرار می گیرد، بزرگ ترین کتاب جامع حدیث شیعه است. آوردن آیات، روایات و نظریه های دانشمندان، رده بندی جامع علمی در زمینه های اعتقادی، اخلاقی و تاریخی و ارایه جلوه های گوناگون آداب و سنت ها در فرهنگ و معارف شیعی، این کتاب را به بزرگ ترین دایره المعارف تشیع تبدیل کرده است، به گونه ای که هیچ پژوهشگری هنگام پژوهش درباره تاریخ، اندیشه و فرهنگ شیعه، از مراجعه به این کتاب بی نیاز

نخواهد بود. جدا کردن متن روایت‌ها از شرح آن‌ها، نقل روایت از منابع اصیل و کهن، ژرف‌نگری در شرح و تفسیر احادیث، آوردن کتاب‌شناسی منابع و تنظیم موضوعی روایات از ویژگی‌های این اثر جاوید است. (۱)

این اثر سترگ که در ۲۵ جلد (چاپ قدیم) و ۱۱۰ جلد (چاپ جدید)، ۲۳۲۷ باب و افزون بر ۴۰ هزار صفحه تدوین یافته است، ثمره تلاش همه جانبه علامه مجلسی در طول ۴۰ سال (۱۰۷۰ - ۱۱۰۶ ه. ق) به شمار می‌رود.

هدف از نگارش بحارالانوار

هدف از نگارش بحارالانوار

علامه مجلسی در روزگاری می‌زیست که به حدیث توجه چندانی نمی‌شد و بیشتر کتاب‌های حدیثی شیعه بر اثر تاخت و تازها و جنگ‌های داخلی و خارجی در ایران از بین رفته بود. آن کتاب‌هایی نیز که باقی مانده بود، در دسترس نبود. اندیشه درباره هزاران کتاب شیعه که در کوره‌های حمام‌یغماگران و فرهنگ‌کشان به خاکستر تبدیل شده بود و نیز صدها نسخه کوچک و بزرگ روایات که از حوادث روزگار مصون مانده یا در کنج صندوقخانه‌ها پنهان شده بود یا آن‌ها را به نقاط دور دست دنیا کشیده بودند، او را آزار می‌داد. از سوی دیگر تعصب فرقه‌های دیگر در نابودی ذخیره‌های گران‌بهای تشیع و احتمال سقوط

۱- یادنامه مجلسی، ج ۲، ص ۱۱۲، برگرفته از: اندیشه سیاسی علامه مجلسی، ص ۲۴.

دولت صفویه به دست دو قدرت بزرگ شرق و غرب و نفوذ قدرتمندانه صوفیان در دربار و جامعه و نقشه های آنان برای تحریف بسیاری از روایات، بی توجهی طلاب به کتاب های روایات و احادیث، بیش از پیش، آثار اهل بیت را در معرض خطر و نابودی قرار داده بود. از این رو، علامه مجلسی با خود چنین اندیشید که باید گهرهای گران بهای اهل بیت (ع) را که از اطراف و اکناف جمع کرده است، در قالب محرابی زیبا به نام «بحارالانوار» بگنجانند تا نه تنها طلاب، بلکه تمام شیعیان در این محراب به سوی قبله دل ها یعنی کلام اهل بیت (ع) به نماز عشق بایستند؛ و بدین وسیله، راه را از چاه و درست را از نادرست تشخیص دهند تا هر زمان هر مکتبی درباره هر مطلبی، کلامی را از اهل بیت خواست، شیعیان با انگشت اشاره، محراب زیبای «بحار» را نشانه روند. به همین دلیل، علامه مجلسی تصمیم گرفت بحارالانوار را تدوین کند. وی می دانست که عمر زودگذر به او فرصت نمی دهد همه روایات و اخبار را گردآورده، آن ها را به ترتیب، تنظیم و تهذیب کند. پس شایسته دید همه روایت های موجود در کتاب های شیعی را جمع کند، هرچند سند آن ها ضعیف باشد یا در کتاب نامعتبری نقل شده باشد. هدف او این بود که همه اخبار و روایات از گزند نابودی در امان بماند. علامه هر جا فرصت داشته، به توضیح اجمالی و تفصیلی روایات پرداخته، ولی پژوهش کامل تر درباره آن ها را به فرصت های دیگر موکول کرده است. با این حال، اجل مهلت نداد و همین کار نیز در

بوته اجمال ماند. (۱)

فهرست بحار الانوار

فهرست بحار الانوار

فهرست اجمالی بحار الانوار بر اساس چاپ ۲۵ جلدی بدین گونه است:

جلد اول: عقل و جهل، فضیلت دانش و دانشمندان و گروه های گوناگون آنان، حجیت روایات و قواعد کلی که احکام از آن ها استخراج می شود، مذمت قیاس به همراه مقدمه مفصل درباره مآخذ و مصادر بحار الانوار. این جلد، ۴۰ باب دارد.

جلد دوم: توحید و صفات خداوند، عدل و اراده الهی، اسماء الحسنی الهی. این جلد، ۳۱ باب دارد.

جلد سوم: عدل، مشیّت، اراده، قضا و قدر الهی، هدایت و گمراهی، امتحان، طینت، میثاق، توبه، علل احکام، مقدمات مرگ، حالات برزخ و قیامت و سختی های آن و بهشت و دوزخ. این جلد، ۵۹ باب دارد.

جلد چهارم: احتجاج و مناظره های امامان معصوم (ع) و صحابه و دانشمندان بزرگ با مخالفان در ۸۳ باب.

جلد پنجم: حالات پیامبران از آدم تا خاتم، اثبات عصمت آنان، پاسخ به اشکال هایی که بر آنان وارد کرده اند، در ۸۳ باب.

جلد ششم تا سیزدهم: زندگانی حضرت پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله، امامت، تاریخ خلفا و زندگانی حضرت فاطمه زهرا (س) و حضرت امیر مؤمنان

علی (ع) و ۱۲ امام معصوم شیعیان.

جلد چهاردهم: آسمان و جهان و پیدایش آن ها در ۲۱۰ باب.

جلد پانزدهم تا هفدهم: اخلاق و آداب اسلامی.

جلد هجدهم: احکام فقهی در دو بخش: طهارت و صلات، متن کامل رساله قبله شناسی شاذان.

جلد نوزدهم: در دو بخش زیر آمده است:

۱. فضایل قرآن، آداب و ثواب تلاوت قرآن و اعجاز و شگفتی های آن و تفسیر نعمانی در ۱۳۰ باب؛

۲. ذکر و انواع آن، آداب دعا و شرایط آن، تعویذات و دعا های گوناگون در ۱۳۱ باب.

جلد بیستم: زکات، صدقه، خمس، روزه و اعمال سال در ۱۲۲ باب.

جلد بیست و یکم: احکام فقهی، حج و عمره، بخشی از تاریخ مدینه منوره، جهاد و مرزرداری و امر به معروف و نهی از منکر در ۸۴ باب.

جلد بیست و دوم: زیارات نقل شده از امامان معصوم (ع)

جلد بیست و سوم: احکام عقدها و ایقاعات.

جلد بیست و چهارم: دیگر احکام فقهی.

جلد بیست و پنجم: اجازات و تمام فهرست شیخ منتجب الدین رازی. (۱)

بحارالانوار از دید بزرگان

کتاب خانه کوچک

حضرت امام خمینی رحمه الله در وصف بحارالانوار چنین می فرماید:

کتاب بحارالانوار که تألیف عالم بزرگوار و محدث عالی مقدار محمدباقر مجلسی است، مجموعه ای است از قریب چهارصد کتاب و رساله که در حقیقت، یک کتاب خانه کوچکی است که با یک اسم نام برده می شود. (۱)

سرچشمه پایان ناپذیر

علامه حاج میرزا ابوالحسن شعرانی چنین می فرماید:

کتاب بحارالانوار از عالم بزرگ و محدث جلیل القدر، علامه محمدباقر بن محمدتقی مجلسی _ قدس سره _ به اتفاق همه صاحب نظران و علمای شیعه، کامل ترین کتاب در موضوع احادیث پراکنده است. همه هدف ها و موضوعات دینی را در برداشته و به بهترین وجه آن ها را برای مراجعه کنندگان بیان می کند. در نقل گفتار بزرگان کامل بوده و بهترین سرچشمه پایان ناپذیر معرفت برای جویندگان آن است. این کتاب به گونه ای است که هیچ شخص متدینی بی نیاز از آن نیست؛ چه آن که فقیه یا حدیث شناس یا واعظ یا تاریخ دان، یا مفسر یا متکلم باشد یا فیلسوف و حکیم الهی؛ چون این کتاب تمامی موضوعات دینی را در بردارد. بلی، کسی حق غواصی در بحار (این دریا) ندارد، مگر این که در شناوری مهارت داشته باشد تا در میان امواج آن، غرق نگردد. (۲)

کرامت

۱- کشف الاسرار، ص ۳۱۹؛ آشنایی با بحارالانوار، ص ۸۷.

۲- یادنامه مجلسی، ج ۲، ص ۲۱۸؛ آشنایی با بحارالانوار، ص ۸۸ بر گرفته از: بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۳، مقدمه.

حضرت علامه آیت الله حسن زاده آملی _ دام ظلّه _ درباره آثار مجلسی به ویژه بحارالانوار چنین می فرماید:

مجلسی دوم، صاحب بحار و مرآت العقول و... هر یک از این بزرگان را در علوم و فنون و کارهای علمی شان به نوعی است که از عهده اکثر اهل علم خارج است و آثار قلمی این نوابغ برای ما یک نحو کرامت است. چون به بحارالانوار رسیده ایم، باید گفت «كُلُّ الصَّيِّدِ فِي جَوْفِ الْفِرَا» همه شکارها در دل بز کوهی است؛^(۱) یعنی تمام مطالب در بحارالانوار جمع است.

کتابی جامع

مرحوم امیر محمد حسین خاتون آبادی در کتاب مناقب الفضلاء پس از بیان پاره ای از کتاب های استاد و جدّش، علامه مجلسی می گوید:

با ارزش ترین کتابی که درباره مذهب شیعه نوشته شده، کتاب «بحارالانوار» است. به دینم سوگند! کتابی جامع چون این کتاب نوشته نشده؛ زیرا این کتاب دربردارنده اخبار و ضبط و تصحیح آن و دارای فواید بی شمار و تحقیقات بسیار است. پرسشی نیست که به نحو شایسته ای، ادله و مبادی و تحقیق و تنقیحش در آن بیان نشده باشد. خداوند، تلاش او را با پاداش و بزرگ ترین دستاوردها، همراه سازد.^(۲)

فهرست کتاب های مربوط به بحارالانوار

شمار کتاب هایی که درباره بحارالانوار نگاشته شده است اعم از مستدرک، تلخیص، معجم، شرح و حاشیه، تعلیقه و ترجمه، به ۱۳۰

۱- یادنامه مجلسی، ج ۲، ص ۲۱۸؛ آشنایی با بحارالانوار، ص ۸۸ بر گرفته از: یازده رساله فارسی، ص ۲۱۸.

۲- فیض قدسی، ص ۷۶.

عدد می رسد. (۱)

مهم ترین کتابی که تاکنون درباره بحارالانوار نوشته شده، سفینه البحار نوشته شیخ عباس قمی است. این حدیث شناس نامی، دریاهای انوار احادیث حضرت پیغمبر و ائمه اطهار (ع) را با کشتی اندیشه خویش پیموده و گهرهای آن را در هر ماده ای از مواد حدیثی، بیرون کشیده و در کتاب خود آورده است. سفینه البحار، فهرست کامل بحارالانوار است.

افزون بر آن، چون نگارنده آن در هر ماده ای، نکته و مطلب جالبی آورده، خود، کتاب پرمایه ای است. (۲)

نقد و نظر

نقد و نظر

یکی از ایرادهای مطرح شده درباره بحارالانوار علامه مجلسی این است که چرا در بحارالانوار، احادیث ضعیفی وجود دارد. به گفته ایراد کنندگان، بحارالانوار پر از مطالب تکراری خسته کننده است. آنان برای اثبات ادعای خود، گفته برخی دانشمندان را شاهد می آورند و می گویند: «بحارالانوار پر است از احادیث بی اساس و باید تهذیب شود. توضیحات و تفسیرهای علامه مجلسی برای احادیث، با عجله انجام گرفته است که باعث شده وی در اشتباه بیفتد».

در پاسخ باید گفت این سخن نشان می دهد که آنان به هدف علامه

۱- یادنامه علامه مجلسی، ج ۲، ص ۲۵۵، برگرفته از: اندیشه سیاسی علامه مجلسی، ص ۲۵.

۲- مفاخر اسلام، ج ۸، ص ۲۰۰.

مجلسی در نگارش بحارالانوار توجه نداشته اند. پیش تر گفتیم که یکی از هدف های علامه از نگارش این کتاب، گردآوری روایاتی بوده است که ممکن بود از بین بروند. البته چنین ادعایی هم نداریم که هرچه را نقل کرده، قبول داشته است. (۱)

حضرت امام خمینی رحمه الله نیز در پاسخ به این اشکال در کشف الاسرار چنین می فرماید:

صاحب این کتاب (علامه مجلسی) چون دیده کتاب های بسیاری از احادیث که به واسطه کوچکی و گذشتن زمان ها از دست می رود، تمام آن کتاب ها بدون آن که التزام به صحت همه آن ها داشته باشد، در یک مجموعه به اسم بحارالانوار فراهم کرد و نخواست کتاب عملی بنویسد یا دستورات و قوانین اسلام را در آن جا جمع کند تا در اطراف آن بررسی کرده و درست را از غیرنا درست جدا کند. در حقیقت، بحار خزانه همه اخباری است که به پیشوایان نسبت داده شده؛ چه درست باشد یا نادرست. در آن، کتاب هایی هست که خود صاحب بحار آن ها را درست نمی داند. او نخواست کتاب عملی بنویسد تا کسی اشکال کند که چرا این کتاب ها را فراهم آوردی؟ پس نتوان هر خبری را که در بحار است، به رخ دین داران کشید که آن خلاف عقل یا حس است. چنان که نتوان بی جهت، اخبار آن را رد کرد که موافق سلیقه ما نیست، بلکه در هر روایتی باید بررسی شود. آن گاه با میزان هایی که علما در اصول تعیین کرده اند، باید عملی بودن یا نبودن آن را اعلام کرد... پس انسان عاقل نباید به مجرد آن که چیزی برخلاف سلیقه یا عادتش بود یا علم ناقص او راهی

۱- مفاخر اسلام، ج ۸، ص ۱۹۳؛ آشنایی با بحارالانوار، ص ۲۰۱.

برای ادراک آن نداشت، به انکار برخیزد... (۱).

علامه طباطبایی و بحارالانوار

برخی شاگردان علامه طباطبایی درباره توجه ویژه ایشان به بحارالانوار چنین گفته اند:

علاقه استاد به حدیث وصف ناپذیر بود. وی یادآور می شد که معارف اسلام بیش تر در قرآن و در آیات مکی و احادیث خاندان رسالت است. وی هنگام نوشتن کتاب گران سنگ تفسیر المیزان، یک دوره بحارالانوار را مطالعه و بررسی کرد و با یادداشت احادیث نخبه و پرمغز و عمیق عرفانی آن، در تألیفات خود از آن ها بهره جست. آن حکیم و مفسر بزرگ معاصر به کتاب بحارالانوار علامه مجلسی بسیار ارج می نهادند و آن را بهترین دایره المعارف شیعه از نظر جمع اخبار می دانستند و بالاخص کیفیت تنظیم فصل ها و باب ها را در آن کتاب مطلوب می دانستند.

وی در طول سال های تدریس در حوزه علمیه قم، در حدود ۱۰ _ ۱۱ سال، مجلدات ده گانه اول بحار را در شب های پنج شنبه و جمعه تدریس می فرمود. زمانی که بحارالانوار چاپ جدید می شد، به درخواست ناشر آن، علامه طباطبایی به چند جلد اول آن تعلیقه زد، ولی متأسفانه برخی بر این پندار نادرست که وی احادیث ائمه (ع) را با مباحث فلسفی توضیح می دهد و بر آن مبنا به توضیح علامه مجلسی اشکال می گیرد، به مخالفت با چاپ مجلدات بعدی بحارالانوار با

۱- کشف الاسرار، صص ۳۱۹ _ ۳۲۰، برگرفته از: اندیشه سیاسی علامه مجلسی، ص ۲۶.

تعلیقات علامه طباطبایی برخاستند. به دنبال آن، مرحوم علامه طباطبایی بنا بر مصالحي، نوشتن تعلیقه بر مجلدات بعدی بحارالانوار را متوقف کرد.

دریغا که مخالفت با این تعلیقات، ضربه سهمگین علمی بر حوزه های علمی شیعه وارد کرد. (۱)

۱- سیمای فرزندگان، جعفر سبحانی، ج ۱، ص ۵۷۴؛ مهرتابان، ص ۵۶ و مصاحبه حضوری با شاگرد ویژه علامه طباطبایی؛ حضرت آیت الله حاج شیخ یحیی انصاری شیرازی مدظله العالی.

فصل چهارم: اندیشه ها و نوآوری های علامه مجلسی

اشاره

فصل چهارم: اندیشه ها و نوآوری های علامه مجلسی

علامه مجلسی با درایت خویش توانست از موقعیتی که در زمان وی پدید آمده بود، برای گسترش فرهنگ اصیل اسلامی، بهره برد. به همین دلیل، به نوآوری هایی دست زد که هیچ یک از علمای پیشین نتوانسته بودند چنان کنند. اینک این نوآوری ها را برمی شماریم:

۱. از جمله نوآوری های این دانشمند بزرگ شیعه، تدوین بزرگ ترین دایره المعارف شیعه به نام بحارالانوار است که درباره آن، جداگانه سخن گفتیم.

۲. یکی دیگر از ابتکارهای علامه مجلسی در زمینه تفسیر موضوعی قرآن است. علم تفسیر قرآن از گذشته های دور در میان عالمان دین رایج بود. روش کار چنین بود که معمولاً مفسر از آغاز سوره حمد شروع می کرد و به ترتیب، به تفسیر سوره ها می پرداخت. نوآوری علامه مجلسی در تفسیر این بود که قرآن را بر اساس موضوع، از میان آیات استخراج می کرد. سپس هر موضوعی را در جای خودش تفسیر می کرد. آن گاه با مقایسه آیات با یکدیگر، آن ها

را به هم مربوط می ساخت و به گره گشایی از فرازهای دشوار آیات می پرداخت.

۳. قرآن کریم و روایات پیامبر و اهل بیت، دو منبع شریعت اسلامی اند. دانشمندان مسلمان در تفسیر قرآن و گردآوری احادیث اهتمام بسیار داشته اند، ولی تلاش آنان در شرح و تفسیر حدیث به پای علامه مجلسی نرسیده است. علامه در ایفای نقش علمی خود برای شرح اخبار رسیده از اهل بیت (ع) به نگارش کتاب های بحارالانوار، مرآت العقول در شرح کافی و ملاذالاحیاء در شرح تهذیب الاخبار پرداخت.

۴. یکی از کارهای مهم علامه مجلسی، گردآوری کتاب های دانشمندان شیعی بود. وی افراد سرشناس و کتاب شناس را به همه سرزمین های اسلامی روانه کرد تا کتاب های شیعه را گرد آورند.

۵. یکی دیگر از مهم ترین خدمات های علامه مجلسی در زمینه گسترش مذهب شیعه و نوآوری های وی، همگانی کردن علوم و معارف اسلامی بوده است. وی افزون بر نگارش کتاب های تخصصی ارزنده ای هم چون بحارالانوار، کتاب های آموزنده و ساده ای را به زبان فارسی نگاشت. برای مردم علامه، سرآمد عالمان عصر خویش بود و والاترین رتبه دینی؛ یعنی مقام شیخ الاسلامی را بر عهده داشت. با این حال، برای ابلاغ معارف اسلامی به مردم، به نگارش کتاب های فارسی با نثری ساده و روان دست یازید و این کار را به هیچ وجه کسر شأن خود ندانست. گفتنی است دانشمندانی نیز پیش از وی، کتاب هایی به

فارسی نوشته بودند، ولی نگارش فارسی علامه مجلسی، در فارسی نویسی میان عالمان دینی نقطه عطفی به شمار می رود. (۱)

ادوارد براون، ایران شناس مشهور انگلیسی در کتاب تاریخ ادبیات ایران می نویسد:

علمای شیعه در اواخر عهد صفویه از قبیل مجلسی ها، کاربرگی که کرده اند همان تعمیم و ترویج عقاید شیعه و تاریخ و احادیث و اخبار است که به زبان عوام نوشته و منتشر ساخته اند. علمای مزبور دریافتند که برای رسوخ در قلوب عامه (خدمت بهتر به مردم) لازم است به زبان قوم سخن برانند و به طرز ساده چیز بنویسند و پاداش خود را نیز گرفتند؛ زیرا که در نتیجه این اقدام، عامه مردم نسبت به مذهب شیعه، عشقی فراوان و علاقه کامل پیدا کردند. (۲)

علامه مجلسی و فلسفه

علامه مجلسی و فلسفه

علامه مجلسی، میانه خوشی با فلسفه ندارد و آن را رقیب منظومه معرفت دینی می داند. وی بر این باور است که یگانه خاستگاه دانش، قرآن و اخبار اهل بیت (ع) است و دانشی که از چشمه روشن وحی و الهام گرفته نشود، سیراب کننده نیست. به باور او، حکمت هنگامی که از رازدانان دین و پناهگاهان بندگان به دست نیاید، سودبخش نتواند بود. وی از این که سال هایی چند از زندگی خود را در فراگیری دانش های دیگر سپری کرده است، خشنود نیست. با آن که آن دانش ها در روزگار

۱- یادنامه علامه مجلسی.

۲- تاریخ ادبیات ایران، ج ۴، ص ۲۹۱، برگرفته از: مفاخر اسلام، ج ۸، ص ۲۲۷.

وی رایج بود و طالبان علم به آن اقبال داشته اند. (۱)

وی در کتاب های خود به ویژه بحارالانوار به انتقاد از نظریه های فیلسوفان می پردازد. به نظر او، فیلسوفان بیش از اندازه، به عقل اعتماد می کنند و بعضی از آرای آنان مخالف ضروریات دین است.

حال این پرسش پیش می آید که علامه چه اندازه از مباحث عمیق فلسفی، فهم دقیقی داشته است؟ آیا برداشت وی از جایگاه فلسفه درست بوده است؟ آیا انتقاد او بر فیلسوفان وارد است؟ پاسخ گویی به این پرسش ها را به بحثی دیگر وامی گذاریم.

علامه مجلسی؛ اخباری میانه رو

علامه مجلسی؛ اخباری میانه رو

یکی از مسایل مطرح درباره زندگی علمی علامه مجلسی، مشرب فقهی اوست. این پرسش مطرح است که آیا وی اصولی بوده و بر اساس علم اصول فقه، احکام شرعی را از روی دلیل های تفصیلی استنباط می کرده است یا مخالف علم اصول فقه و اجتهاد و به تعبیر دیگر، اخباری بوده است؟ باید گفت مشرب اخباری (۲) در اوایل جوانی علامه مجلسی در ایران گسترش یافت. پایه گذار مشرب اخباری نیز ملامحمدامین استرآبادی بود که با نوشتن کتاب فوائد مدنیه در اثبات مشرب اخباری و رد مبانی دانشمندان اصولی برای به دست آوردن احکام شرعی، توفان به پا کرد.

علامه مجلسی، منابع استنباط احکام شرعی را به قرآن و روایات

۱- بحارالانوار، ج ۱، ص ۲.

۲- اخباری ها معتقدند که در استنباط احکام شرعی باید به قرآن و روایات اهل بیت علیهم السلام اکتفا کرد بر خلاف اصولی ها که علاوه بر آن دو، عقل را نیز در استنباط احکام دخالت می دهند.

اهل بیت (ع) منحصر می‌داند. بحارالانوار نیز بابی را گشوده و آیات و احادیثی را آورده است که از میان آن‌ها می‌توان مسایل اصول فقه را به دست آورد. (۱)

علامه در پاسخ به فردی نوشته است:

اما مسأله دوم که طریقه مجتهدین و اخباریین را سؤال فرموده اند... مسلک حقیر در این باب، وسط است. افراط و تفریط در جمیع امور، مذموم است و بنده، مسلک جماعتی را که گمان‌های بد به فقهای امامیه می‌برند و ایشان را به قلت دین متهم می‌دانند، خطا می‌دانم؛ ایشان اکابر دین بوده‌اند. هم‌چنین مسلک گروهی که ایشان را پیشوا قرار می‌دهند و مخالف ایشان را در هیچ امر جایز نمی‌دانند و مقلد ایشان می‌شوند، درست نمی‌دانم. عمل به اصول عقلیه که از کتاب و سنت مستنبط نباشد، درست نمی‌دانم، ولیکن اصول و قواعد کلیه که از عمومات کتاب و سنت معلوم می‌شود، با عدم معارضه نص در روایت صریح به خصوص این‌ها را متبع (مورد پیروی) می‌دانم. (۲)

از این سخنان برمی‌آید که علامه مجلسی پیرو مکتب اخباری بوده، ولی در این مسیر، به اعتدال رفتار کرده است.

ضرورت حکومت

ضرورت حکومت

اصل فطری و غریزی جامعه‌پذیری و مدنی‌الطبع بودن انسان، علامه مجلسی، تداوم یافتن زندگی اجتماعی بشر را به رعایت این اصل

۱- بحارالانوار، ج ۲، صص ۲۶۸ - ۲۸۳.

۲- طرائق الحقایق، ج ۱، صص ۲۸۰ و ۲۸۴، برگرفته از: علامه مجلسی، ص ۲۰۰.

وابسته می داند. وی بر اساس حدیثی از امام صادق (ع)، براساس مدنی الطبع بودن انسان به ضرورت وجود حکومت و حاکم عادل حکم می کند و چنین می نویسد:

بدان که حضرت فرمود که چون انسان مدنی بالطبع است و هر فردی به دیگری در امور معاش و معاد خود محتاج است و آمیزش (معاشرت) ایشان با یکدیگر ضرور است و آمیزش ها (معاشرت ها) باعث منازعات و مشاجرات می شود، پس ناچار است حاکمی منازعات ایشان را رفع بنماید، به نحوی که حیفی و میلی (ظلمی) در حکم او نباشد، اگر نه، به زودی یکدیگر را می کشند و فانی می شوند. (۱)

ولایت فقیه

ولایت فقیه

ولایت فقیه که از مباحث مهم فقه سیاسی شیعه به شمار می رود، از نظر علامه مجلسی دور نمانده است. هر چند به نظر می آید وی در ارایه عقیده باطنی خود درباره ولایت فقیه در آن دوران، با برخی تنگناهای سیاسی و اجتماعی روبه رو بوده است؛ زیرا در کتاب مرآت العقول (شرح کافی) هنگام بحث از روایت مقبوله عمر بن حنظله، وعده می دهد که رساله جداگانه ای درباره این مسأله بنگارد، ولی این وعده تحقق نمی یابد. این را هم باید دانست که محدودیت زمانی مانع این کار نبوده است. فشرده نظر وی در این زمینه آن است که وی قدر

۱- عین الحیات، ص ۵۵؛ برگرفته از: اندیشه سیاسی علامه مجلسی، ص ۶۶.

متیقن، دلالت روایت مقبوله را قضاوت فقیه می‌داند. با وجود این، نیابت فقیه از جانب امام معصوم (ع) را در اموری که امام ولایت دارد، نفی نمی‌کند. (۱) از لابه لای مباحث سیاسی مطرح شده در بحارالانوار درباره انواع ریاست، چنین برمی‌آید که علامه مجلسی از جنبه نظری، حکومت فقیه جامع شرایط را در عصر غیبت امام، مشروع و جایز دانسته و در مواردی که اقامه امریه معروف و نهی از منکر و مصلحت‌بندگان الهی مشروط به آن باشد، آن را واجب می‌شمارد. (۲) امیرمؤمنان علی (ع) فرموده است: «وَلَا تَخْتَانُوا وُلَاتِكُمْ؛ به والیان خود خیانت نورزید».

علامه در معنای ولات می‌نویسد:

مراد از ولات، ائمه معصومین (ع) یا اعم از ایشان و منصوبین از جانب آن به نصب خاص، بلکه به نصب عام هستند. (۳)

این سخن علامه، به جواز تصدی امارت و ولایت از سوی فقهای جامع شرایط در زمان غیبت امام (ع) تصریح دارد. بنابراین، از نظر علامه مجلسی، فقیه عادل در عصر غیبت مجاز است حکومت اسلامی را تشکیل دهد و ریاست دنیوی را بر عهده بگیرد و در این کار، حق تقدم دارد. به دیگر سخن، اگر شرایط مناسب برای استقرار حکومت شیعی فراهم شد، عالم عادل نسبت به کسانی که علم، عدالت، شجاعت و

۱- مرآت العقول، ج ۱، صص ۲۲۳ - ۲۲۴، ح ۱۰؛ اندیشه سیاسی علامه مجلسی، صص ۱۱۱ - ۱۱۵ و ۲۰۷ - ۲۰۸.

۲- مرآت العقول، ج ۱، صص ۲۲۳ - ۲۲۴، ح ۱۰؛ اندیشه سیاسی علامه مجلسی، صص ۱۱۱ - ۱۱۵ و ۲۰۷ - ۲۰۸.

۳- بحارالانوار، ج ۲۷، ص ۲۴۵، اندیشه سیاسی علامه مجلسی، ص ۱۱۶.

تدبیر در امور سیاسی ندارند، در اولویت است. (۱)

وجوب نماز جمعه

وجوب نماز جمعه

علامه مجلسی از جمله کسانی است که درباره نماز جمعه بحث کرده است، ایشان در کتاب بحارالانوار در این مورد به تفصیل بحث کرده و حکم به وجوب عینی نماز جمعه در تمام زمان ها داده است. ایشان می فرماید:

نماز جمعه در تمام زمان ها (حتی در عصر غیبت)، واجب عینی است و اقامه آن مشروط به حضور امام معصوم یا نایب خاص یا عام او نمی باشد، بلکه تنها شرط آن همان عدالت امام جمعه است که در نمازهای جماعت نیز شرط است. (۲)

۱- اندیشه سیاسی علامه مجلسی، صص ۱۱۶ _ ۱۱۷.

۲- بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۱۴۶، برگرفته از: علامه مجلسی، ص ۳۱۲.

فصل پنجم: زندگی سیاسی و فرهنگی

اشاره

فصل پنجم: زندگی سیاسی و فرهنگی

زیر فصل ها

اوضاع سیاسی

پادشاهان معاصر

پست های دولتی

دیدگاه امام خمینی رحمه الله

اوضاع سیاسی

اوضاع سیاسی

با روی کار آمدن صفویان، اوضاع سیاسی ایران دگرگون شد. تاریخ نگاران و پژوهشگران اتفاق نظر دارند که پس از روی آوردن ایرانیان به اسلام، حکومت صفوی نخستین حکومتی است که با حفظ یکپارچگی سرزمین، وحدت ملی و استقلال ایران، روی کار آمد. ظهور حکومت صفوی افزون بر پی آمدهای مثبت و منفی سیاسی، در امور دینی و اجتماعی نیز دگرگونی هایی پدید آورد. در نخستین دگرگونی، تشیع به عنوان مذهب رسمی کشور اعلام شد.

در این وضعیت، چون بسیاری از شیعیان و مردم تازه شیعه شده با آموزه های اسلام، آشنایی کافی نداشتند، ضرورت حضور دانشمندان و درس آموختگان حوزه های علمی در ایران آشکار شد. هم چنین بنابر ادله فقهی، برخی منصب های اداری مانند قضاوت و ولایت در امور حسبه در جامعه دینی باید به علما سپرده می شد. از این رهگذر، صفویان در رویارویی با رقیبان عثمانی خود کوشیدند مناصب دینی حکومت خود را تا آن جا که ممکن بود، با الگوهای موجود در

حکومت حریف، یکسان کنند. بدین ترتیب، منصب هایی هم چون: مفتی، شیخ الاسلام، صدر، قاضی، قاضی عسکر و مانند آن ها ایجاد شد که علما نیز بدین دلیل بتوانند در امور اجتماعی دخالت کنند یا منصب های حکومتی را بپذیرند و برای تبلیغ احکام و گسترش آموزه های دین گامی بردارند. آنان بدین وسیله می کوشیدند به اندازه توان خود و پذیرش اجتماع، از انجام کارهای نادرست و خطا، پیش گیری کنند.

پادشاهان معاصر

پادشاهان معاصر

علامه مجلسی در زمان شاه عباس اول پا به عرصه هستی نهاد. شاه عباس اول یک سال بعد (۱۰۳۸ هـ . ق) در گذشت. علامه مجلسی در طول ۷۳ سال عمر خود، با پنج تن از پادشاهان صفوی هم زمان است. به جز شاه عباس اول، ۱۴ سال حکومت شاه صفی، جانشین شاه عباس اول، را درک کرده است. دوران رشد و شکوفایی اش نیز در زمان حکومت شاه عباس دوم بود. ۲۸ سال از دوران مرجعیتش نیز با حکومت شاه سلیمان هم زمان شد چهار سال پایانی نیز در دوران شاه سلطان حسین؛ آخرین پادشاه صفوی گذشت. (۱)

پست های دولتی

اشاره

پست های دولتی

زیر فصل ها

امامت جمعه اصفهان

شیخ الاسلامی اصفهان

علامه مجلسی و صوفیه

بت شکنی

مبارزه با می گساری و منکرات

رهنمود اداری

نقد و نظر

امامت جمعه اصفهان

امامت جمعه اصفهان

اقامه نماز جمعه تا پیش از ظهور حکومت صفوی در میان شیعیان معمول نبود. با روی کار آمدن صفویان، تشیع به مذهب رسمی ایرانی تبدیل شد.

زمام داران صفوی نیز برای بزرگداشت دانشمندان اسلامی بسیار می کوشیدند. از این رهگذر، علما برای دخالت در امور اجتماعی، محدودیتی نداشتند. بدین ترتیب، نظر برخی فقیهان که به نیابت مجتهد جامع الشرایط از سوی امام زمان (ع) در بسیاری از امور قایل بودند، عملی شد. برای نخستین بار، دانشمند و فقیه بزرگ شیعه، محقق کرکی در سال ۹۲۸ ه. ق برای دیدار شاه اسماعیل به هرات رفت و مقدمات اقامه نماز جمعه را در همه شهرهای ایران فراهم ساخت. او نخستین نماز جمعه را در هرات اقامه کرد و دانشمندان شایسته ای را نیز برای امامت جمعه دیگر شهرهای ایران برگزید. بدین ترتیب، سنت خواندن نماز جمعه در شهرهای ایران گسترش یافت.

ملا محمد تقی مجلسی نیز به عنوان امام جمعه اصفهان برگزیده شد. پس از در گذشت وی، این منصب به ملا محمد باقر سیزواری سپرده شد و پس از وی به علامه محمد باقر مجلسی رسید.

مسجد جامع اصفهان، پایگاه اقامه نماز جمعه علامه بود. وی در خطبه های نماز جمعه و شب های ماه مبارک در این مسجد به موعظه

مردم می پرداخت. مجلس وعظ او بسیار بی نظیر بود. (۱)

شیخ الاسلامی اصفهان

شیخ الاسلامی اصفهان

هنگامی که علامه مجلسی به دهه ششم عمر خویش گام نهاد، نگارش کتاب ارزشمند بحارالانوار و دیگر آثار سودمندش و پایگاه اجتماعی وی در میان مردم، از او شخصیتی ممتاز ساخته بود. همین شهرت و شوکت سبب شد شاه سلیمان صفوی، ایشان را به منصب شیخ الاسلامی برگزیند. منصب شیخ الاسلامی در آن زمان بالاترین مقام دینی بود که علامه تا پایان عمر پربارش با کمال نفوذ و قدرت در این منصب باقی ماند.

در فرمان شیخ الاسلامی علامه مجلسی که شاه سلیمان صفوی صادر کرده است، موارد زیر به چشم می خورد که از قدرت شیخ الاسلام حکایت می کند.

۱. توجه ویژه به فریضه امر به معروف و نهی از منکر، مهم ترین وظیفه شیخ الاسلام بود.

۲. همه احکامی که شیخ الاسلام صادر می کرد، قطعی و لازم الاجرا بود و کسی حق نداشت در آن ها دخالت کند.

۳. همه وزیران، حاکمان، قاضیان و افراد جامعه باید از دستور شیخ الاسلام پیروی کنند.

۴. شیخ الاسلام می توانست وجوه شرعی خمس و زکات را از مردم دریافت کند و به مصرف های شرعی برساند. هم چنین اگر کسی از

۱- مفاخر اسلام، ج ۸، ص ۲۳۵؛ زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۱، ص ۲۸۸.

پرداخت این وجوه سر باز می زد، می توانست هر گونه که خود صلاح می دانست، از آنان بستاند.

۵. اجرای همه احکام اعم از حدود شرعی و قصاص بر عهده شیخ الاسلام بود.

۶. اجرای همه عقدها و ایقاعات و نصب قیّم و دیگر امور مربوط به مجتهدان بر عهده او بود.

۷. رسیدگی به امور مساجد، مدارس، امام زادگان، تکایا و دیگر مکان های مذهبی و تعیین امامان جماعت بر عهده شیخ الاسلام بود.

۸. شیخ الاسلام وظیفه داشت با بدعت ها و بدعت گزاران در دین مقابله کند و از هر گونه فسق و فجور و منکرات پیش گیری کند.

همه اختیارات شیخ الاسلامی به دلیل مقام والای علمی و جایگاه اجتماعی ویژه علامه مجلسی به او واگذار شده بود. (۱)

پس از رحلت علامه مجلسی، شیخ جعفر قاضی؛ بزرگ ترین فقیه آن دوره و پس از او، میرمحمد صالح خاتون آبادی؛ داماد علامه مجلسی و شاگرد وی؛ به این سمت برگزیده شدند. (۲)

علامه مجلسی و صوفیه

علامه مجلسی و صوفیه

یکی از مسایل مطرح در دوره صفویان، رویارویی علمای شیعه اعم از فقیهان، محدثان و حکیمان با صوفیان اباحی اندیش است. همه

۱- زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۱، صص ۲۵۷-۲۶۴.

۲- مفاخر اسلام، ج ۸، ص ۲۴۴.

تاریخ نگاران و صاحب نظران حتی مخالفان علامه مجلسی درباره مخالفت وی با صوفیان، هم نظر هستند.

پیش تر گفتیم که پدر بزرگوار علامه مجلسی برای گسترش دادن آموزه های دینی به بهترین روش، می کوشید با افشار گوناگون مردم از جمله صوفیه زمان خود ارتباط داشته باشد. با این حال، به گفته پسرش، علامه محمدباقر مجلسی، پس از انحراف صوفیان از جاده مستقیم شریعت، با آنان قطع ارتباط کرد.

علامه مجلسی به دلیل پای بند نبودن بسیاری از صوفیان به آداب دینی و اجتماعی و انجام منهیات اخلاقی و بدعت گذاری در آیین های عبادی هم چون رقص و سماع که در شریعت، خبری از آن ها نیست، از آنان گسست و در ردّ باورهای آنان به نگارش کتاب پرداخت. یادداشتی که از علامه برجای مانده، نشان می دهد که وی برای مقابله با تصوّف، به نشر احادیث امامان (ع) پرداخته است. بنابراین، دلیل مخالفت علامه مجلسی و دیگر فقها و محدثان پارسا و حتی حکما با صوفیان زمانه خویش همان بود که گفته شد، نه این که برخی بپندارند که آنان به دلیل حسدورزی چنین می کردند یا بیم داشتند مقام های دینی و اجتماعی شان را از دست دهند.^(۱)

بت شکنی

بت شکنی

نخستین اقدام علامه مجلسی پس از پذیرش منصب شیخ الاسلامی، شکستن بت کافران هند در اصفهان بود. میرزامحمدعلی مدرس تبریزی در کتاب ریحانه الادب چنین می گوید:

روزی مسموع شیخ (علامه مجلسی) افتاد که جماعتی از کفار هند به طور پنهانی، بتی را می پرستیدند که در شهر اصفهان بود. پس برای شکستن آن بت، حکم شرعی صادر کرد و سعی و تلاش کفار مؤثر نیافتاد و هر چه مال و منال و هدایا

۱- علامه مجلسی، صص ۲۱۸_۲۲۴؛ دنباله جست جو در تصوف ایران، صص ۲۵۹_۲۶۲.

تقدیم مقام همایونی نمودند تا آن داهیه (بلا) را از سر معبود خودشان دفع کرده باشند، سودی نبخشید و بر حسب حکم نافذ آن عالم ربانی، بت را شکستند. (۱)

مبارزه با می گساری و منکرات

مبارزه با می گساری و منکرات

تاریخ نگاران نوشته اند سلطان حسین صفوی در مراسم تاج گذاری خود خرق عادت کرد و اجازه نداد کسی از صوفیان، شمشیر سلطنت را زیب پیکر وی سازد. در عوض، از شیخ الاسلام علامه مجلسی خواست با دست خود، شمشیر سلطنت را بر کمر شاه ببندد. علامه چنین کرد و شاه صفوی در مقام سپاس از این کار، از علامه پرسید اگر خواسته ای دارد، بیان کند تا آن را برآورده سازد. خواسته های علامه مجلسی بدین قرار بود:

۱. منع کردن شراب خواری؛

۲. ممنوع کردن جنگ طایفه ها؛

۳. ممنوع کردن گروه های کبوتر باز که مایه آزار شهروندان بودند.

شاه با گشاده رویی درخواست علامه را پذیرفت و بی درنگ، فرمان لازم را صادر کرد. نخستین درخواست علامه در منع شراب بسیار اهمیت داشت. علامه با تیزی و آینده نگری ویژه اش، انحطاط دولت مقتدر صفوی را در آینده نه چندان دور پیش بینی می کرد و از شراب خواری سلطان حسین و درباریان فاسد وی آگاهی داشت. به همین دلیل، با این کار می خواست این حکومت را از انحراف بازدارد.

شاردن؛ خاورشناس مشهور می نویسد:

نمی توان باور کرد که تاب و تحمل این پادشاه در نوشیدن مشروب تا چه اندازه است. شاه تقریباً همیشه مست است ... حتی این پادشاه، بزرگان و اشراف را نیز مجبور می کرد مشروب بخورند. (۱)

درخواست علامه به دیده قبول نگریسته شد و فرمان منع شراب خواری به طور رسمی در کوی و برزن ایران اعلام گشت. با این حال، این وضعیت چندان دوام نیاورد و درباریان را خوش نیامد. به همین دلیل، دست به کار شدند و با ترفندهای گوناگون، شاه را به شراب آلودند. باری، دریغا از آن چه شاه حسین صفوی و خواجهگان حرمش بر مردم این سرزمین روا داشتند. (۲)

رهنمود اداری

رهنمود اداری

یکی دیگر از تلاش های سیاسی علامه مجلسی، نگارش رساله مستقلی درباره آداب سلوک حاکم با رعیت بود که ترجمه فارسی، روان و ساده عهدنامه مالک اشتر به همراه سه حدیث دیگر برای بهره گیری زمام داران زمان است. علامه با دیدن فساد دولت مردان صفوی و گرایش آنان به عیاشی، تجمل گرایی، اسراف و تبذیر، راحت طلبی، ستم کاری و غفلت آنان از امور اداری کشور، به نگارش این رساله همت گماشت. (۳)

۱- انقراض سلسله صفویه، ص ۴۶؛ اندیشه سیاسی علامه مجلسی، ص ۳۳.

۲- علامه مجلسی، صص ۹۸ و ۹۹؛ انقراض سلسله صفویه، ص ۴۹.

۳- اندیشه سیاسی علامه مجلسی، ص ۳۴.

نقد و نظر

نقد و نظر

برخی ناآگاهان یا مغرضان هنگام نقد عملکرد سیاسی علامه مجلسی، از حضور مقتدرانه وی در دستگاه حکومت صفوی و همکاری ایشان با صفویان، با تعبیر «وابستگی حکومتی» و از ایشان با عنوان «آخوند درباری» یاد کرده اند.

باید دانست فقیهان شیعه در طول تاریخ اسلام با واقعیت تلخ سیاسی _ اجتماعی محرومیت امامان شیعه و نایبان آنان از خلافت و حکومت و گرفتاری مسلمانان به چنگ حکومت های جور روبه رو بودند. به همین دلیل، این بزرگان با تمسک به سیره ائمه (ع) با دید واقع گرایانه، به مسایل و مشکلات سیاسی جهان اسلام می نگریستند و تنها راه اصلاح وضع موجود را در اصلاح گام به گام پادشاهان جائر می دانستند. آنان با نفوذ در دستگاه های حکومتی می کوشیدند از ابزار قدرت برای تقویت دین، گسترش آموزه های تشیع و تحقق نسبی عدالت اجتماعی بهره گیرند.

حضور هدفمند فقیهان و بزرگان شیعی در دستگاه های حکومتی از دوران حضرت امیر مؤمنان علی (ع) به بعد معمول بوده است و آنان بدین وسیله از نابودی آموزه های اصیل دینی پیش گیری کرده اند. در این زمینه، نمونه های فراوانی وجود دارد که از آن میان می توان به موارد زیر اشاره کرد: پذیرش استانداری اهواز از سوی عبدالله نجاشی، به سفارش امام صادق (ع) در حکومت منصور دوانیقی؛ پذیرش وزارت

هارون الرشید از سوی علی بن یقظین، به سفارش امام موسی کاظم (ع)؛ وزارت خواجه نصیرالدین طوسی در دستگاه سلطنتی هلاکوخان مغول؛ حضور و مشارکت سیاسی علمای مشهور شیعه در حکومت صفوی، مانند: محقق کرکی، شیخ بهایی، محمدتقی مجلسی، محمدباقر سبزواری و آقا حسین خوانساری.

همه این موارد نشان می دهد که همکاری عالمان شیعه با حاکمان مسلمان شیعه و سنی برای گسترش دین و تقویت مبانی مذهب جعفری، امری جایز و گاه واجب بوده است. (۱) علامه مجلسی نیز با همین هدف به دستگاه صفوی وارد شده بود.

در این جا، شایسته است سخن امام موسی بن جعفر (ع) را در پاسخ به علی بن یقظین بیاوریم آن گاه که از آن حضرت درباره ماندن در دستگاه جور هارون الرشید کسب تکلیف کرده بود. حضرت موسی کاظم (ع) در پاسخ فرمود:

بیرون میا که بودن تو در آن جا مایه خوشحالی ما و عزت برادران توست. چه بسا بتوانی از ستمی که به دوستان ما می شود، پیش گیری کنی. نیکی در حق برادران دینی، کفاره کارهای شماست. (۲)

۱- اندیشه سیاسی علامه مجلسی، صص ۴۱ _ ۴۳.

۲- سیره ابن هشام، ج ۱، ص ۴۲۴، برگرفته از: دین؛ دریای سیاست.

دیدگاه امام خمینی رحمه الله

مسالمت علما با پادشاهان برای گسترش تشیع

حضرت امام خمینی رحمه الله درباره همکاری علمای بزرگ شیعه مانند علامه مجلسی با حاکمان جور، خطاب به برخی نویسندگان و ناآگاهان چنین می فرماید:

در باب امور سیاسی... می بینیم که یک طایفه از علما، این گذشت را کرده اند از یک مقاماتی و متصل شده اند به یک سلاطینی. با این که می دیدند که مردم مخالفند، لکن برای ترویج دیانت و ترویج تشیع اسلامی و ترویج مذهب حق این ها متصل شده اند به یک سلاطینی و این سلاطین را وادار کرده اند. خواهی نخواهی _ برای ترویج مذهب، مذهب دیانت، مذهب تشیع. این ها آخوند درباری نبودند. این اشتباهی است که بعضی نویسندگان ما می کنند... این ها (علما) اغراض سیاسی داشتند، اغراض دینی داشتند. نباید یک کسی تا به گوشش خورد که مثلاً مجلسی (رض)، محقق ثانی (رض) نمی دانم شیخ بهایی (رض) یا این ها روابط داشتند و می رفتند سراغ این ها، (سلاطین) همراهی شان می کردند، خیال کنند که این ها مانده بودند برای جاه و _ عرض می کنم _ عزت و احتیاج داشتند به این که شاه سلطان حسین و شاه عباس به آن ها عنایتی بکنند! این حرف ها نبود و در کار آن ها گذشت کردند با یک گذشت، یک مجاهده نفسانی کرده اند برای این که این مذهب را به وسیله آن ها (پادشاهان)، به دست آن ها [ترویج کنند تا] مردم آن عصر شاید اشکال به آن ها داشتند از باب نفهمی. چنان چه حالا هم اگر کسی اشکال کند، نمی داند قضیه را، نه [این که] غرض دارد؛ نمی داند قضیه را. زمان ائمه هم بودند. علی بن یقطین هم از وزرا بود. در زمان ائمه هم بودند. خود حضرت امیر را چرا نمی گوییم؟ بگوییم حضرت امیر هم هست؟ حضرت امیر بیست و چند سال به واسطه مصالح

عالیه اسلام در نماز این ها (خلفای سه گانه) رفت... سایر ائمه هم گاهی مسالمت می کردند. مصالح اسلام فوق این مسایلی است که ما خیال می کنیم. این دسته از علمایی که جان فشانی کردند و خودشان را جوری کردند که حالا شما به آن ها اشکال می کنید، از باب این که اطلاع بر واقع ندارید؛ نه سوء قصد دارید، نه سوء نیت دارید... من هم اگر چنان چه می توانستم یک سلطان جائری را به راه بیاورم، می رفتم درباری می شدم. شما هم تکلیفتان این بود که اگر بتوانید یک سلطان جائری را آدمش کنید، بروید درباری بشوید. این درباری شدن، نیست. این آدم سازی است... من گله دارم. (۱)

عالمان اسلام و رسالت کنترل زمام داران

حضرت امام خمینی رحمه الله درباره رسالت علمای اسلام و علامه مجلسی در زمینه کنترل زمام داران چنین می فرماید:

خواجه نصیر که رفت دنبال هلاکو و امثال آن ها، لکن نه برای این که وزارت بکند، نه برای این که برای خودش یک چیزی درست کند. او رفت آن جا برای این که آن ها را مهار کند و آن قدری که قدرت داشته باشد، خدمت بکند به عالم اسلام و خدمت به الوهیت بکند و امثال او، مثل محقق ثانی، مثل مرحوم مجلسی و امثال این [همین طور بودند] مرحوم مجلسی که در دستگاه صفویه بود، صفویه را آخوند کرد؛ نه خودش را صفویه کرد! آن ها را کشاند توی مدرسه و توی علم و توی دانش. الان هم ما اگر بتوانیم [همین وظیفه را داریم]، ما آن وقت هم اگر می توانستیم آن طوری که آن ها (علمای اسلامی) می خواهند خدمت بکنند، ما هم وارد می شدیم. برای این که مقصد این است که انسان درست بکنیم. (۲)

۱- صحیفه امام خمینی، ج ۳، ص ۲۳۴، سخنرانی در نجف اشرف، ۱۰ آبان ۱۳۵۶.

۲- صحیفه امام خمینی، ج ۸، ص ۴۳۶، سخنرانی در قم، ۱۳ تیر ۱۳۵۸.

فصل ششم: علامه مجلسی از نگاه بزرگان

فصل ششم: علامه مجلسی از نگاه بزرگان

یکی از راه های شناخت مردان بزرگ، مراجعه به گفتار دانشمندان و بزرگانی است که درباره آنان سخن گفته اند. ما نیز برای آشنایی با شخصیت علامه مجلسی، بخشی از سخنان برخی از معاصران و شاگردان وی و نیز دانشمندان پس از او تا عصر حاضر را می آوریم.

۱. شیخ حرعاملی حدیث شناس معروف شیعه و نویسنده کتاب گران سنگ و سائل الشیعه و از معاصران علامه مجلسی است. وی در کتاب امل الامل چنین می گوید:

مولای جلیل القدر ما، محمدباقر فرزند محمدتقی مجلسی، دانشمندی است بافضیلت، ماهر، محقق، مدقق، علامه بسیار دانا، فقیه، متکلم، محدث بسیار موثق، جامع نیکی ها و فضیلت ها، جلیل القدر و عظیم الشأن _ خداوند حیاتش را طولانی گرداند. (۱)

۲. محقق اردبیلی در کتاب نفیس جامع الرواه، استادش را این گونه می ستاید:

محمدباقر بن محمدتقی بن مقصود علی، ملقب به مجلسی _ که خداوند سایه اش را مستدام دارد _ استاد و شیخ ماست. بزرگ اسلام و مسلمین، خاتم مجتهدین، پیشوا، علامه محقق مدقق، جلیل القدر،

۱- امل الامل، ج ۲، ص ۲۴۷؛ فیض قدسی، ج ۲، ص ۲۴۷.

عظیم الشأن، بلندمرتبه، یگانه دوران و نادره روزگار خویش، شخصیت بسیار موثق، دارای دانشی سرشار و مصنفات بسیار. کار او گواه بزرگی قدر و منزلت و والایی جایگاه اوست. تبخرویی در دانش های عقلی و نقلی و دقت دیدگاه و درستی رأیش، موثق بودن، امانت داری و عدالت او پرآوازه تر از آن است که بیان گردد و والا-تر از آن که عبارت پیرامون وی به گردش درآید. فیض وجود او و پدر بزرگوارش همه را در بر گرفته است.

۳. امیرمحمدصالح خاتون آبادی، داماد و شاگرد علامه مجلسی درباره ای او چنین گفته است:

او بزرگ ترین فقها و حدیث دانان گرامی و از گران مایه ترین عالمان بزرگ دین است و در رشته های مختلف فقه و تفسیر و حدیث و رجال و اصول کلام و اصول فقه، بر دیگر فضیله های روزگارش برتری داشته و بر تمامی دانشمندان صحنه دانش مقدم بوده و کسی از متقدمین و متأخرین دانشمندان و عارفان، از جهت منزلت، به جلالت قدر و جامعیت آن مقرب درگاه خداوند رحمان نبودند. ایشان از جهات مختلف... بر تشیع حق دارد. حقوق آن سرچشمه کمالات و معدن خیرات بر متدینین، بلکه بر تمامی اهل زمین بسیار است. آثار و تألیفاتش تا روز قیامت، باقی و برکات آن بر روح شریفش، جاری است. (۱)

۴. محدث نوری در بیان مناقب و فضایل علامه مجلسی چنین می گوید:

در میان مسلمانان، کسی چون این استاد بزرگوار و این دریای بی کران و کوه بلند و رفیع، در ترویج تشیع، بزرگداشت کلمه حق، شکست صولت بدعت گزاران،

نابودی اباطیل بی دینان، احیای سنت های فراموش شده دین مبین اسلام و گسترش آثار پیشوایان مسلمانان به روش های گوناگون، توفیق نیافته است. بهترین و ماندگارترین آن ها، نوشتارهای بسیار دقیق و اعجاب آوری است که در میان مردم منتشر گردیده است و عالم و جاهل، عام و خاص، مبتدی مشغول به تحصیل و مجتهد فارغ از کسب علوم، عرب و عجم، گروه های مذاهب گوناگون و صاحبان آرای مختلف، شب و روز از آن بهره مند هستند. (۱)

۵. گفته اند آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمه الله می فرمود:

من در میان علمای شیعه تا کنون کسی را مانند مرحوم علامه مجلسی ندیدم که به تمام آداب شرع از واجب و مستحب، مقید و عامل باشد و این تقید ایشان سبب روی آوردن جامعه خویش به اجرای آداب و سنن گردید و در این زمینه، کتاب حلیه المتقین را به زبان فارسی تألیف کردند. (۲)

۶. مقام معظم رهبری با اشاره به همراهی روحانیت با دین و مردم، بر این باور است که زندگی روحانیان همیشه زندگانی شرافت مندانه و بدون وابستگی به قدرت بوده است و به همین دلیل، از موهبت الهی برخوردار شده اند. ایشان درباره فلسفه حضور علامه مجلسی و دیگر بزرگان شیعی در دستگاه صفوی می فرماید:

شما ملاحظه کنید، در میان علمای دوران صفویه، شیخ الاسلام هست، عالم معروف مورد توجه شاه هست، میرداماد هست، شیخ بهایی هست، ملا محمد باقر سبزواری هست. همه آنان شیخ الاسلام ها و علمای بزرگ و مورد توجه دربارها

۱- فیض قدسی، ص ۵۶.

۲- سید مهدی رجایی، مقاله «خدمات علمی و اجتماعی علامه مجلسی»، یادنامه مجلسی، ج ۱، ص ۲۱۱.

بودند؛ ولی زندگی آنان را که نگاه می کنید، می بینید مثل یک عالم غیر وابسته به دستگاه ها زندگی می کردند؛ یعنی درست در کنار مردم، با مردم، در خدمت مردم و برای مردم. این چیز خیلی عجیبی است. یا مثلاً «مجلسی» که شیخ الاسلام بزرگ اصفهان بوده و آن دستگاه باعظمت را داشته، یک روحانی بوده که مردم به او مراجعه می کردند و مسأله می پرسیدند؛ همین کارهایی که روحانیون امروز و در طول این مدت می کرده اند. بعد هم وقتی دوران ارتباط با سلاطین پایان گرفت (در آن اوایل، چون سلاطین صفویه به علما احتیاج داشتند، به آن ها روی می آوردند و به طرفشان می رفتند؛ لذا یک مقدار ارتباط داشتند)، شما می بینید که علما سلسله جداگانه ای شدند که باز در خدمت دین، در خدمت معارف و در خدمت مردم بودند و هیچ کس نتوانست از آن ها سوء استفاده کند... به نظر من، این موهبت الهی است؛ یعنی ناشی از یک عقل الهی است که خدای متعال به آنان الهام کرد و آنان جایگاه را پیدا کردند. (۱)

۱- حدیث ولایت (مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری)، ج ۸، صص ۲۰۸ - ۲۰۹، سخنرانی ۲۸/۷/۱۳۷۰.

فصل هفتم: ویژگی های اخلاقی علامه مجلسی

اشاره

فصل هفتم: ویژگی های اخلاقی علامه مجلسی

زیر فصل ها

برآوردن نیاز

انجام آداب و مستحبات

داشتن نیت جدایی

پشتکار علمی

اخلاق نیکو

هیبت والا

ارج نهادن به کتاب

برآوردن نیاز

برآوردن نیاز

با مراجعه به تاریخ اسلام و سیره پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و امامان معصوم (ع) درمی یابیم که پیشوایان دین در برآوردن نیاز مؤمنان بسیار کوشا بودند. علامه مجلسی نیز با پیروی از این سیره، با وجود داشتن پست های اجرایی و فعالیت های پرشمار علمی، از برآوردن نیازهای مؤمنان غافل نبود. وی با یاری رساندن به مستمندان و بازداشتن ستمگران و کارگزاران دولتی از ستم کاری در حق مردم، به شخصیت محبوب همگان بدل شده بود.

انجام آداب و مستحبات

انجام آداب و مستحبات

انجام آداب و سنت های اسلامی و پرداختن به عبادت های مستحبی در کنار انجام واجبات شرعی، نقش مهمی در بالندگی شخصیت روحی انسان و نزدیکی او به درگاه خداوند تعالی دارد. این سخن در روایت های رسیده از معصومین (ع) به روشنی

به چشم می خورد. انسان با عبادت، از مراتب فرشتگان درمی گذرد و عنایت الهی را در همه وجود خویش در می یابد. علامه مجلسی نیز که حلقه پیوند سلسله علمای ربانی شیعه بود، به آداب و سنت های اسلامی بسیار پای بند بود و

هیچ گاه نماز جماعت، نمازهای مستحبی و دیگر عبادت های مستحبی اش ترک نمی شد.

داشتن نیت جدایی

داشتن نیت جدایی

سید نعمت الله جزایری از شاگردان زبده علامه مجلسی که ۴ سال در خانه علامه مجلسی ساکن بود و بهتر از هر کس با استادش آشنایی داشت، چنین می گوید:

چندین سال با وی معاشرت کردم و شب و روز با او بودم، هیچ عمل مباحی از او ندیدم تا چه رسد به مکروهات؛ زیرا وی از فرمایش رسول اکرم صلی الله علیه و آله پیروی می کرد که فرموده است: در هر کاری نیت داشته باشید، حتی در خواب و خوردن. تمام اعمال و افعالش عبادت بود. (۱)

پشتکار علمی

پشتکار علمی

علامه مجلسی با وجود این که بیشتر اوقات با درد چشم، دست و پنجه نرم می کرد، در ایام درسی و روزهای تعطیل، از تدریس علوم دینی و هدایت و موعظه مردم دست بر نمی داشت. وی با پشتکار بی نظیر خود توانست شاگردان گران مایه ای پروراند و دست نوشته های ارزشمندی به جامعه علمی تشیع، عرضه کند. (۲)

علامه هیچ گاه در سفرها نیز قلم _ این سلاح حوزوی _ را از خود جدا نمی ساخت و همواره آن را چون دل خویش صیقل می داد و با آن

۱- زندگی نابغه فقه و حدیث، ص ۶۳، برگرفته از: زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۱، ص ۱۵۳.

۲- فوائد الرضویه، ص ۴۱۴.

به راز و نیاز می پرداخت. «علامه جلد بیست و دوم بحارالانوار را در نجف اشرف بعد از مراجعت از سفر حج تألیف نمود»^(۱) و «در مراجعت از سفر خراسان، در بین راه، ترجمه خطبه امام رضا (ع) و رساله و جیزه رجب را نگاشت»^(۲).

هنگام سفرهای علامه، طلاب فرصت را غنیمت می شمردند و با او همراه می شدند تا در فضایی ساده و دوستانه، سعادت واقعی را در کلام او جست و جو کنند.

میر محمد خاتون آبادی می گوید:

من در اوان کودکی در تحصیل حکمت و معقول حریص بودم و تمام اوقات عمر خود را در آن مصروف می داشتم تا آن که در راه حج به صحبت علامه مولی محمد باقر مجلسی مشرف گردیدم و با او ارتباط نزدیک یافتم و از نور علم و هدایتش رهبری شدم و به تحصیل و تتبع در کتب فقه و حدیث و علوم مشغول شدم و مدت چهل سال بقیه عمرم را از فیوضات او بهره مند شدم.^(۳)

در روزهایی که علامه در مشهد مقدس برای زیارت مشرف بود، جمعی انبوه از علما، فضلا و طلاب جهت استفاده از علوم او تقاضای درس حدیث می کردند و علامه مجلسی چهل حدیث (اربعون حدیث) را در این ایام نوشت. هنگامی که علامه، شرح اربعین را به اتمام رساند، یکی از فضلالی اهل سنت بعد از دیدن کتاب از راه انصاف و محبت گفت: ما گمان می کردیم پایه علمی علامه مجلسی منحصر به ترجمه کتاب از عربی به فارسی است تا این که کتاب «اسماء و العالم» بحار و «شرح

۱- زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۱، ص ۱۶۰، برگرفته: از گلشن ابرار، ج ۱، ص ۲۵۴.

۲- زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۱، ص ۱۶۱، برگرفته از: گلشن ابرار، ج ۱، ص ۲۵۴.

۳- الکنی و الالقاب، ج ۳، ص ۱۲۳.

اربعین» او را دیدم، دانستم که علامه مجلسی دانایی است که مافوق او در علم متصور نمی باشد» (۱).

اخلاق نیکو

اخلاق نیکو

میرمحمد صالح خاتون آبادی، داماد، شاگرد و همراه همیشگی علامه مجلسی درباره فضایل علامه چنین می گوید:

مدت چهل سال از باقی عمرم را در خدمت او سپری کردم و از فیوضات او بهره مند گشتم، در حالی که آثار کرامت و استجابت دعاهایش را به چشم دیدم و در این مدت جز حسن نیت و اخلاص و صفای باطن از وی ندیده ام. (۲)

هیبت والا

هیبت والا

سید نعمت الله جزایری، شاگرد بزرگ علامه مجلسی در کتاب انوار نعمانیه درباره اخلاق اجتماعی علامه و هیبت آن بزرگوار چنین می نویسد:

استادم، علامه مجلسی با آن همه مزاح و خوش خلقی و این که شب و روز با او می نشستیم و می خندیدیم، هر زمانی که می خواستیم شرفیاب خدمت او شویم، همین که می خواستیم از در داخل شویم، هیبت آن بزرگوار چنان در دل هایمان قرار می گرفت که گویا ما را به نزد سلطان می برند تا سیاست کنند و دل های ما تپیدن می گرفت. (۳)

ارج نهادن به کتاب

ارج نهادن به کتاب

سید نعمت الله جزایری درباره ارج نهی علامه مجلسی به کتاب چنین

۱- یادنامه علامه مجلسی، ص ۲۶.

۲- روضات الجنات، صص ۸۴ _ ۸۷.

۳- قصص العلماء، ص ۲۱۴.

نقل می کند:

اگر علامه مجلسی می خواست کتابی به کسی عاریه دهد، می گفت: اول بگو که سفره داری که در میان آن نان بخوری یا نه؟ اگر نداری، بگو به تو سفره بدهم که نان را در میان سفره خورده باشی و بر روی کتاب، نان نخوری! بلی، محافظت کتاب ها و احترام آن ها از کارهای لازم تو است. (۱)

فصل هشتم: درگذشت و رحلت به جهان باقی

فصل هشتم: درگذشت و رحلت به جهان باقی

علامه محمدباقر مجلسی پس از سال‌ها خدمت علمی و اجتماعی به جامعه اسلامی و مسلمانان، پرورش شاگردان بی‌شمار و نگارش کتاب‌های ارزشمند، در ۷۳ سالگی در روز ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه. ق چشم از جهان فرو بست. اصفهان یک هفته در سوگ او عزادار بود. علامه را در کنار پایگاهش؛ یعنی مسجد جامع و جنب خانه اش به خاک سپردند. از آن پس، آرامگاه شریف او پناهگاه دل‌باختگان شد. در کنار آرامگاه او، قبر برخی صالحان دیگر مانند: پدر پارسا و دانشمندش، علامه محمدتقی مجلسی، دو برادر بزرگوارش و شوهرخواهرش، ملا محمد صالح مازندرانی، قرار دارد. درباره روز و ماه درگذشت علامه مجلسی، ماده تاریخی سروده شده است بدین قرار:

ماه رمضان چو بیست و هفتش کم شد تاریخ وفات باقر اعلم شد

گزیده وصیت نامه علامه مجلسی

علامه مجلسی دو سال پیش از درگذشت (سال ۱۱۰۸ ه. ق)، وصیت نامه ای نوشته که بخشی از آن بدین قرار است:

به نام خدای بخشایش گر مهربان

خدایا! ای آفریننده آسمان و زمین! ای دانان نهان و آشکار، ای بخشایشگر مهربان! خدایا! در دار دنیا با تو عهد می‌کنم تو یکتایی و برای تو شریکی نیست و البته محمد صلی الله علیه و آله بنده تو و رسول توست و

بهشت راست است و دوزخ راست است.

... اما بعد، این وصیت نامه ای است که گنه کار خطا کار لغزش کار، کوتاهی کننده نارسا، محمدباقر پسر مولی محمدتقی برای فرزندان و خویشان و قبیله ها و رفقای و همشهریان و دوستانش و دیگر مردم باایمان وصیت کرده است.

به آنان وصیت می کنم به شهادت دادن به این که به غیر از آن غیب مطلق، معبود حقی نیست، او یکتاست و شریکی ندارد. گواهی می دهم به این که محمد، سید انبیا و گزیده اوصیا و بنده خدا و نبی فرستاده خدا و حبیب خدا و فدایی خداست و به این که امیرمؤمنان، علی بن ابی طالب و امامان یازده گانه از نسل علی _ همان ها که آخر آنان، خاتم ایشان است _ معصومند و مطهرند و به امامت و خلافت از خدا و رسول او مخصوص است و این امامان حجت های خدایند بر مردم و بعد از سید المرسلین، اشرف خلایقند... مسلمانان و خود خطاکارم را سفارش می کنم به تقوای خدا و پیروی فرمان های خدا و دوری از خشمگاه های خدا و در جمیع امور دین و دنیا، توکل بر خدا و تمسک به ریسمان خدا؛ یعنی پیروی از آثار ائمه طاهرین (ع) و کوشش تمام در نشر آثار امامان و ترویج اخبار آنان؛ چه این که در این زمان، وسیله ای نمی دانم که بتوان به درجات عالی و سعادت باقی دست یافت که محکم تر از آن اخبار و آثار باشد. به یقین، آن چه از راه های نجات به برکات ائمه هداه بر من آشکار شده، در مصنفات عربی و فارسی خودم به اندازه ای که برای طالب حق و یقین کفایت می کند، بیان کرده ام. (۱)

فصل نهم: گزیده ادب فارسی

اشاره

فصل نهم: گزیده ادب فارسی

زیر فصل ها

اشعار

نثر ادبی

اشعار

اشعار

جان پاکش ز عالم فانی

چون به دارالقرار گشت

روان روح او را به آسمان بردند

کرد بر منبر سپهر، مکان

خطبه خواند از برای خیل ملک

شد امام جماعت ایشان

خاک او شد عبیر و عنبر خلد

کفن از تار گیسوی حوران

در فردوس شد به رویش باز

شاد گشت از قدوم او رضوان

سدره «طوبی لهم» برایش خواند

جنت آورد «ادخلوا» به زبان

بر سرش ریختند بهر نثار

حور و غلمان، جواهر الوان

مرقد او «بحار انوار» است

که ز «عين الحيات» داده نشان

روضه اش می دهد «حیات قلوب»

ز «جلاء العیون» بین تو عیان

«اعتقادات» اوست «زاد معاد»

تو به «حق الیقین» یقین، می دان

گویا هاتفی ز عالم غیب

داده بودش بشارت از یزدان

که در این ماه، می روی به بهشت

زود بنما وداع پیر و جوان

زان سبب ختم گشت تفسیرش

آیه «کَلَّ مِنْ عَلَيْهَا فَانَ»^(۱)

چون شب قدر آن عظیم القدر شد

نهان عشر آخر رمضان

«ازهری» گفت بهر تاریخش

باقر علم شد روان به جنان^(۲)

۱- براساس برخی روایات، شب ۲۷ ماه مبارک رمضان، شب قدر است و وفات علامه مجلسی نیز در شب ۲۷ ماه رمضان رخ داده است.

۲- زندگی نامه علامه مجلسی، ج ۱، ص ۹۱.

شاعری به نام «اثر» از اهالی اصفهان که از انفاس علامه مجلسی بهره برد، در قصیده ای به نام مدح مولانا محمد باقر مجلسی، زندگی علمی و اجتماعی علامه را به نظم کشیده است. در این قصیده، از جلسه درس علامه، رفتن به مسجد برای اقامه نماز و عبادت، پند و اندرز دادن به مردم، پرورش شاگرد، نفوذ و قدرت اجتماعی، فتوا دادن و حکم کردن، نگارش کتاب حیات القلوب به فارسی و دیگر فعالیت هایش که مردم را از نادانی به درآورده بود، سخن می گوید:

دعا کن از سر اخلاص تا نفس باقی است

به آن فرشته که از دیو غم، نجات داد

جناب مجتهد جامع الشرایط دین

که محکم از نسق اوست شرع را بنیاد

صلای پیروی اش، خضر راه گمشدگان

زالال موعظه اش، روح بخش اهل سواد

رسیده است ز آبا به آن حدیقه علم

وزاوست تا به ابد در تصرف اولاد شفا

کتاب حیات القلوب او باشد

که هر که را مرضِ جهل بود، صحت داد

چو از مباحثه فارغ شود، ز بس باشد

مدار او به نماز و تلاوت و اوراد

به یک دو هفته به رنگِ هلالِ بدر شود

فروغ تربیتش هر که را که پهلو داد

کسی که بهره ز فیض نبرد، قابل نیست

کجا ز یرتو اکسیر، زر شود، فولاد

به خاکبوس حضور تو، شوق خواننده مرا

که شمله ای کنم از شرح دانشت تعداد

ز فیض گوهر تصنیف، بحر علم تو داد

رواج مذهب حق در قلمرو ایجاد

نصیر ملت و دین در نظام تو شرع نکرد
چنان به تیغ که کلک تو داد، مردی داد
منور است رأی تو به کشور اسلام
چو خانه ای که بر او عکس آفتاب افتاد
ز نور رأی تو باشد چراغ دین، روشن
ز دانش تو بود خاندان علم، آباد
زمانه، گوهر قدر تو را زیکتایی
کشیده است به سلک اباذر و مقداد
به اعتقاد تو، اسلام را قوی بازو
به اجتهاد تو، احکام را متین بنیاد *
شود ز کسب صفا چون هلال نورانی
لبی که بوسه ز روی ادب به دست تو داد

نماند کینه به خاطر حسود، جاه تو را

به آب حلم تو را سینه نشست نقش عناد

اراده ات چو به نهی غنا قرار گرفت

به مرگ چنگ و طرب، زهره موی خویش گشاد

ز راه منع تو تا مهره های گردن خویش

شکست بس که خجل شد ز کار خود، فرهاد

به رنج آکله باطنی، عدوی تو مرد(۱)

ز بس که خورد دل خویش، از حسد جان داد

«اثر» دعا کن و رخصت بگیر و راهی شو

که همرهان تو دارند انتظار زیاد(۲)

۱- به سبب رنج و درد خوراک های باطنی حسد، دشمن تو جان داد.

۲- مفاخر اسلام، ج ۸، صص ۴۹۷ _ ۴۹۸.

هم چنین محمد اسماعیل ذبیحی از شاعران معاصر علامه مجلسی است که به دستور علامه مجلسی مأموریت می یابد داستان ازدواج مادر امام زمان با امام حسن عسکری (ع) را به نظم در آورد. وی در آن منظومه، از علامه مجلسی چنین نام می برد:

چراغ افروز راه شرع احمد(۱)

سمی خامس آل محمد

همان مجلس فروز «مجلسی» نام

رسانیده است تألیفش به اتمام

نثر ادبی

اشاره

نثر ادبی

زیر فصل ها

در دامانِ عفت

گستره اندیشه(۲)

ارمغان الهی

اقیانوس فضیلت(۳)

در دامانِ عفت

در دامانِ عفت

نوای دل نشین اذان و اقامه نخستین صدایی بود که او را با دنیای خارج آشنا ساخت. دامان پر مهر و محبت مادرش که خود از پرورش یافتگان خاندان علم و فضیلت به شمار می رفت، اولین کلاس درس او شد. عشق و علاقه پدرش به پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه و آله و خاندان پاکش، او را بر آن داشت که وی را «محمد باقر» بنامد و به مادرش توصیه کرد که محمد باقر را با پاکی و طهارت شیر دهد. محمد باقر از مادر در مجالس روضه و عزاداری اهل بیت (ع) شیر می نوشید، و با این شیر که

۱- سَمِي؛ يعنى هم نام.

-۲

-۳

همراه با اشک ریختن برای بهترین بندگان خدا به او داده می شد؛ محبت اهل بیت (ع) با سرشت او در می آمیخت و عشق به خانه گلین امیرمؤمنان علی (ع) در خانه دل او جای می گرفت. او بسان لوحی سفید در دامن مادرش بود که برای اولین بار با قلم عفت و پاکدامنی، خط نورانی عبودیت و ولایت بر آن نقش می بست و فردایی بود که در گهواره، با حرکات دستان مادرش، به حرکت در می آمد و شخصیت او با نوای دل نشین قرآن شکل می گرفت.

در صفحات تاریخ هستند کسانی که برای رسیدن به دریای شور دنیا لحظه شماری می کنند و چون به دریا می زنند، گذشته خویش را در صندوقچه فراموشی می سپارند و با پا گذاشتن بر روی اصالت های خویش، گرفتار گرداب های هولناک متیت خویش می شوند.

هم چنین در برگ های تاریخ هستند رادمردانی که با کشتی توکل به خدا و دوپا روی علم و عمل، زیر بادبان تعهد، از اقیانوس شور دنیا می گذرند و حتی پر عبایشان هم به شوری دریای دنیا آلوده نمی شود.

علامه مجلسی گرچه به دنیای پر زرق و برق کاخ ها و تالارها قدم نهاده بود اما همان مجلسی بود، همان مجلسی درس و بحث، همان صفا و صمیمیت، همان پدر طلاب، همان شب نشین سجاده معرفت و عبودیت، همانی که یک تار موی پا برهنگان و طلاب را با همه هستی کاخ نشینان عوض نمی کرد.

پوشش او با عامه مردم تفاوت نداشت و خوراک او بسیار ساده بود. خانه اش نیز کوچک بود و معمولی.

او بسان واحه ای بود در دل صحرای زر و زور و تزویر برای تشنگان عدالت، برای پابرهنگان و یتیمان، برای آنان که جز سایه او که سایه رحمت خدا بود، جایی نداشتند. (۱)

گستره اندیشه

گستره اندیشه (۲)

گسترده‌گی دانش و فراوانی آبخورهای فکری یک دانشمند، تأثیر شگرفی بر تراوش های ذهنی وی دارد. این گستره اگر در یک بستر حبس نشود و در فضاهای گونه‌گون و حتی ناهمگون دم‌زند، امتزاجی بارور را پدید می‌آورد و مرواریدهای حکمت را در صیقل این اصطکاک، درخشان تر می‌سازد.

از پرآوازه‌ترین نمونه‌های سترگ این دانشمندان، علامه مجلسی است؛ هم او که در طول زندگانی علمی خویش، از چشمه‌های زلال حکمت و ریاضت و فصاحت و بلاغت و برتر از همه، قرآن و حدیث، سیراب گشت. او این همه را به محک دانش اهل بیت (ع) سنجید و سپس در سینه‌های داد. از این رهگذر، کتاب جاوید او «بحارالانوار» هم پهنای وسیع و ژرفی پیدا کرد و هم پرتلاؤ و روشن گشت؛ به عمق دریا و روشنی نور.

۱- برگرفته از: کتاب «مردی برای فردا».

۲- یادنامه علامه مجلسی، ج ۲، ص ۲۳۲ با تصرف.

ارمغان الهی

ارمغان الهی

علامه مجلسی، این عالم ربّانی و ارمغان الهی، محصول دعای نیمه شب و رهاورد نیایش پدر و سحر سحر بوده:

دوش وقت سحر از غصّه نجاتم دادند

اندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند

آن سپیده دم به وجود خورشیدی منتهی شد که با طلوع نویدبخش خود، پس از شب های تاریک جهل و غفلت، سپیدی دانش را برای جهانیان به ارمغان آورد. چه لحظه ای برتر از کلمات ناب محمّدی صلی الله علیه و آله و چه ارمغانی نکوتر از گفته های علوی و چه هدیه ای زیباتر از دُرهای طّیبه ائمه هدی (ع)!

دانش آشکارترین مصداق نور است و مجلسی بزرگ، دریایی از این نور ملکوتی پدید آورد. هر که در آن غرق شود، نجات یابد و هر کس از آن بنوشد، سیراب شود. آری، در این دریا، جواهر سعادت مخزون است و مرواریدهای رستگاری، مدفون. به گفته شیخ شبستری:

تعالی الله از این دریای پرشور

کزو بر تشنه آرد آن تشنگی، زور

از آن گر تشنه ای یک قطره نوشد

برای قطره دیگر خروشد

گذشت این گفت گو از چون و از چند

نه آب، آخر شد و نه تشنه، خرسند

این دریای روشنایی‌ها را، حلیه متّین و زیور پرهیزگاران، عین حیات و سرچشمه زندگی و زاد معاد و توشه رستاخیز است. غوّاص این دریا که با رموز کنوز این بحر آشنا است، کسی نیست جز مرد علم و حدیث و تشنه اخبار و جوینده اسرار، گوینده اسرار معانی و نویدبخش سروش آسمانی، مردی افلاکی در جهان خاکی که حدیث عشق را با سلسله ای طلایی که هر بندش را عاشقی در دست دارد، به زمینیان عرضه کرد تا به خود آیند و خویشان را به زیور این عشق آسمانی بیاریند:

از صدای سخن عشق ندیدم خوش تر

یادگاری که در این گنبد دوار بماند

این سگّان دار کشتی دریاهاى نور، محمدباقر فرزند محمدتقی مجلسی است؛ پدری مزین به تقوا و وارستگی و فرزندى باقر علم و شکافنده دریای دانش است. دانش آمیخته به تقوا، آدمی را از رهزان طریقت نگاه می دارد و مجلسی همان است که درس سحر را در راه میخانه مستی فزای گفته های ناب اولیای حق نهاد و محصول دعا را در راه جانانه اش بداد. حکمت ایمانیان را که سربه سر شور است و حال، در قالب فرموده های علوی به جهان عرضه کرد، نه علم رسمی که سراسر قیل و قال است. پس:

خیز تا بر کلک این نقاش، جان افشان کنیم

کاین همه نقش عجب در گردش پرگار داشت

یاسر اسماعیل پور

اقیانوس فضیلت

اقیانوس فضیلت (۱)

سخن درباره دانشمندی است که هر گاه نامش را می برند، عظمت دانش و آگاهی های دینی اش، تو را به فروتنی و کرنش وا می دارد؛ گویی در برابر کوهی استوار ایستاده ای. هر گاه سخن از تقوا و زهد و پاکی اش به میان می آید، چنان در جذب به اش ذوب می شوی که پنداری، به اقیانوس می نگری. آن گاه که از تلاش علمی و جایگاه سیاسی اش سخن می رود، چنان به اعجاب فرو می روی که گویا موجی خروشان را به تماشا نشسته ای. او مرد علم و تقوا، حدیث شناس توانا، احیاگر سخنان گهربار پیشوایان دین، علامه بزرگوار، محمدباقر مجلسی است. هم او که روزگاران از دیدن چون او بی درمانده است و استوانه های فضل و دانش از وی عقب مانده اند.

علامه مجلسی، دانشمندی بود که به کشتی نجات پیوست؛ همان کشتی که سکان داران آن، معصومانند. آن گاه از دریا های معرفت، گهر چید و گهر سُفت.

همراه با برنامه سازان

اشاره

همراه با برنامه سازان

زیر فصل ها

پیشنهادهای کلی

پیشنهادهای برنامه ای

پرسش های مسابقه ای

پرسش های مردمی

پرسش های کارشناسی

پیشنهادهای کلی

پیشنهادهای کلی

علامه مجلسی از جمله عالمان بزرگی است که در عرصه های گوناگون، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی، آثار و خدمات ارزنده ای از خود بر جای گذاشته است، بی شک، بررسی زندگانی این عالم فرهیخته می تواند علاوه بر عبرت آموزی پاسخی به پرسش های روز باشد. از این رو، برای غنی تر شدن برنامه ها، توجه برنامه سازان به پیشنهادهای زیر جلب می کنیم:

۱. علامه مجلسی با وجود عمر معمولی، آثار فراوانی دارد. ایشان با وجود مشغله های فراوان، از نوشتن بازماند و آثار ارزشمندی از خود به جای گذاشت که این مسئله قابل بررسی و دقت نظر است.

۲. علامه مجلسی افزون بر این که سمت تدریس و تصنیف را عهده دار بود، از جامعه غافل نمی ماند و وسایل سیاسی – اجتماعی را زیر نظر داشت.

۳. حضور علامه مجلسی در دستگاه صفوی بهترین گواه بر عینیت دین و سیاست است. در این برهه حساس که نغمه های جدایی دین و سیاست شنیده می شود، جا دارد که برنامه سازان، این ویژگی علامه مجلسی را با دقت بررسی کنند.

۴. کتاب ارزشمند بحارالانوار به عنوان دایره المعارف دینی مذهب تشیع به شمار می آید. این کتاب همان گونه که اشاره شده، مجموعه ای از احادیث گهربار معصومان (ع) است که در آن، احادیث ضعیف نیز یافت می شود. بر این اساس، فرصت طلبان یا غافلان درصدد تضعیف و کم رنگ کردن این اثر مهم بر آمدند. از این رو، مناسب است که برنامه سازان با برنامه های متنوع، ارزش ها و ویژگی های این کتاب را تبیین کنند و شبهه های وارد شده بر آن را برطرف سازند.

۵. از جمله خدمات ارزشمند علامه مجلسی، آشنا کردن مردم با فرهنگ اهل بیت (ع) است این کار با نوشتن کتاب های حدیثی به زبان ساده انجام گرفت که برای مبلغان دینی و دست اندرکاران رسانه های گروهی پندآموز است.

پیشنادهای برنامه ای

پیشنادهای برنامه ای

۱. چون برخی صاحب نظران و نویسندگان در عملکرد سیاسی علامه مجلسی و خدمات علمی وی، تردیدهایی به خود راه داده اند، شایسته است برنامه سازان محترم با دعوت از کارشناسان محترم، نقطه های ابهام را آشکار سازند و با بیانی رسا، به آن پاسخ گویند.

۲. با توجه به این که بسیاری از مردم از آثار و خدمات علمی علامه مجلسی آگاهی چندانی ندارند شایسته است در مسابقه ها، آثار پربار ایشان معرفی شود.

۳. بهترین راه برای معرفی بزرگان و اندیشمندان، ساخت فیلم و سریال از زندگانی آن هاست. این کار اگرچه خرج و هزینه فراوان دارد، ولی از نظر اثرگذاری بسیار مهم است.

پرسش های مسابقه ای

پرسش های مسابقه ای

۱. نام پدر علامه مجلسی چیست:

الف) محمد تقی ب) مقصود علی

ج) عزیز الله د) محمد مهدی

۲. علامه مجلسی در چه سالی به دنیا آمد؟

الف) ۱۰۳۷ ه. ق ب) ۱۰۳۶ ه. ق

ج) ۱۰۳۵ ه. ق د) هیچ کدام

۳. کدام یک از افراد زیر از استادان علامه مجلسی هستند:

الف) پدرش، آقاحسین خوانساری، جهانگیرخان قشقایی

ب) پدرش، سید نعمت الله جزایری، شیخ بهایی

ج) پدرش، ملاصدرای شیرازی، سیدابوالحسن اصفهانی

د) پدرش، آقاحسین خوانساری، ملاصالح مازندرانی

۴. کدام یک از کتاب های زیر از آثار علامه مجلسی است:

الف) حیات القلوب ب) معراج السعاده

ج) وسائل الشیعه د) هیچ کدام

۵. مهم ترین و گسترده ترین کتاب علامه مجلسی چیست:

ج) وسائل الشیعه د) هیچ کدام

۶. علامه مجلسی در زمان کدام یک از حکومت های ایرانی می زیست:

الف) سلجوقیان ب) غزنویان ج) صفویان د) قاجار

۷. علامه مجلسی در کدام شهر می زیست و در کجا دفن شده است:

الف) اصفهان _ شیراز ب) اصفهان _ مشهد

ج) اصفهان _ اصفهان د) شیراز _ اصفهان

۸. علامه مجلسی عهده دار کدام یک از منصب های زیر بود:

الف) امام جمعه و شیخ الاسلام ب) فقط شیخ الاسلام

ج) قاضی د) مورد الف و ج

۹. کدام یک از کتاب های زیر تنها درباره زندگی علامه مجلسی نگارش یافته است:

الف) فوائد الرضویه ب) فیض قدسی

ج) روضات الجنّات د) نابغه فقه و حدیث

۱۰. موضوع کتاب «حلیه المتقین» چیست؟

الف) فلسفه ب) فقه ج) آداب د) زندگی نامه دانشمندان

۱۱. بحار الانوار نوشته کدام یک از دانشمندان بزرگ شیعه است:

الف) علامه بحر العلوم ب) شیخ بهایی

ج) علامه حلی د) علامه مجلسی

پرسش های مردمی

پرسش های مردمی

۱. درباره علامه مجلسی چه می دانید؟
۲. درباره کتاب «بحارالانوار» چه می دانید؟
۳. چند کتاب علامه مجلسی را نام ببرید.
۴. بحارالانوار نوشته کدام دانشمند مسلمان است؟
۵. کتاب «بحارالانوار» چند جلد است؟
۶. به نظر شما چرا علامه مجلسی با دربار صفوی همکاری می کرد؟
۷. به نظر شما ویژگی های کتاب های علامه چیست؟
۸. آیا تا به حال کتابی از علامه مجلسی خوانده اید؟
۹. به نظر شما برای افزایش اقبال مردم به خواندن کتاب های مذهبی چه باید کرد؟
۱۰. آرامگاه علامه مجلسی در کدام شهر است؟

پرسش های کارشناسی

پرسش های کارشناسی

۱. درباره زندگی علمی علامه مجلسی توضیح دهید.
۲. درباره زندگی سیاسی و اجتماعی علامه مجلسی توضیح دهید.
۳. دلیل همکاری علامه مجلسی با حکومت صفوی چه بود؟
۴. دلیل مدح کردن شاهان از سوی برخی علما، مانند علامه مجلسی چیست؟
۵. درباره کتاب بحارالانوار و چگونگی تدوین آن توضیح دهید.

۶. درباره اندیشه های سیاسی علامه مجلسی توضیح دهید.
۷. درباره اندیشه ها و نوآوری های علمی علامه مجلسی توضیح دهید.
۸. دیدگاه خاورشناسان درباره علامه مجلسی چیست؟
۹. نظریه علامه مجلسی درباره «فلسفه و فلاسفه» چیست؟
۱۰. درباره نظریه اخباری گری علامه مجلسی و دیدگاه وی نسبت به اصول فقه توضیح دهید.
۱۱. در زمینه نقد و نظرهایی که درباره فعالیت های سیاسی و اجتماعی علامه مجلسی مطرح است، توضیح دهید.
۱۲. حکومت اسلامی و ولایت فقیه را از نظر علامه مجلسی تبیین کنید.
۱۳. درباره شخصیت و مناقب و فضایل علامه مجلسی توضیح دهید.
۱۴. شخصیت علامه مجلسی را از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری بیان کنید.

کتاب نامه

کتاب نامه

۱. عابدی، احمد، آشنایی با بحارالانوار، انتشارات وزارت ارشاد، ۱۳۷۸.
۲. سلطان محمدی، ابوالفضل، اندیشه سیاسی علامه مجلسی، بوستان کتاب قم، چاپ اول، ۱۳۸۱.
۳. جزایری، سید نعمت الله، انوار النعمانیة، تبریز، مکتبه بنی هاشمی، چاپ اول.
۴. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۷۲.
۵. دفتر مقام معظم رهبری، حدیث ولایت (مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری)، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۶.
۶. زرین کوب، عبدالحسین، دنباله جست و جو در تصوف ایران، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۶.
۷. مهدوی، سید مصحح الدین، زندگی نامه علامه مجلسی (ج ۱ و ۲)، انتشارات وزارت ارشاد، چاپ اول، ۱۳۷۸.
۸. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، صحیفه امام، انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ سوم، ۱۳۷۸.
۹. قمی، عباس، فوائد الرضویه، انتشارات مرتضوی، تهران.
۱۰. تنکابنی، میرزا محمد، قصص العلماء، تحقیق محمدرضا حاج شریفی، انتشارات حضور، قم، چاپ اول، ۱۳۸۰.
۱۱. طارمی، حسن، علامه مجلسی، تهران، طرح نو، چاپ اول، ۱۳۷۵.
۱۲. نوری، میرزا حسین، فیض قدسی، سید جعفر نبوی، تهران، علمی فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۷۴.
۱۳. حسینی تهرانی، سید محمد حسین، مهرتابان (یادنامه علامه طباطبایی)، مشهد، انتشارات علامه طباطبایی.
۱۴. دوانی، علی، مفاخر اسلام (علامه مجلسی بزرگ مرد علم و دین)، مرکز فرهنگی قبله، چاپ اول، ۱۳۷۲.

۱۵. بهبهانی، احمد، مرآت الاحوال، تحقیق: علی دوانی، تهران، انتشارات امیرکبیر.
۱۶. مهریزی، مهدی؛ ربانی، محمد، یادنامه علامه، مجلسی، انتشارات وزارت ارشاد، چاپ اول، ۱۳۷۸.
۱۷. خوانساری، محمدباقر، روضات الجنات، قم، اسماعیلیان، ۱۳۴۸.
۱۸. افندی، میرزا عبدالله، ریاض العلما و حیاض الفضلا، تحقیق: سیداحمد حسینی، قم، خیام.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریان‌های اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می‌نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

